

Hamdım, Piştim, Yandım: Kaza Kadılığından Anadolu Serdarlığına Karamânî Nuh Paşa'nın Serencâmı (1576-1606)

Emirhan Özçelik*

Öz

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu doğuda ve batıda girdiği uzun savaşların neticesinde askerî, iktisadî ve idarî olarak köklü değişimler geçirmişti. Eyaletlerin yönetimi ve beylerbeylerinin tayin usulleri de dönemin şartlarına uygun olarak değişim göstermişti. Bu çalışmanın konusu olan Karamânî Nuh Paşa, taşra memuriyetlerinden yüksek mevkilere geçişin azaldığı bir dönemde, Karaman'da kaza kadılığı ile başlayan siyasi hayatını, Celâfilere karşı savaşan ordunun serdarlığını yaparak tamamlamıştı. Nuh Paşa'nın ilmiyeden askeriyenin yüksek mevkilerine ulaşabilmesinde, Karaman başta olmak üzere birçok doğu eyaletinin malî meseleleriyle ilgilenip tecrübe kazanması birinci etkeni. Bu sayede kadılıktan mal defterdarlığına terfi edebilen Nuh Paşa, uzun savaşlar sebebiyle devletin nakdî gelire ihtiyaç duyduğu bu dönemde eyaletlerin gelirlerini tahsil etme ve merkeze hazine gönderme başarılarıyla öne çıkmıştı. Eyaletlerin maddî kaynaklarının idaresinin önem kazanmasına mukabil birçok mal defterdarı ve baş-defterdar gibi Nuh Paşa da beylerbeyi tayin edilmişti. Malî tecrübeleriyle bu mevkilere yükselen Nuh Paşa, ömrünün son döneminde memleketi Karaman'da fitillenen Celâlî isyanlarının yerelle ilişkileri güçlü devlet adamlarına olan

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, İstanbul/ Türkiye, emirhanozcelik25@gmail.com, orcid.org/0000-0003-1858-5337.

ihtiyacının etkisiyle kalemiyeden seyfiyeye geiş yapmıştı. Boylice eyalet muhafızlığı, Karaman beylerbeyi payesiyle Habsburg seferlerine katılmış ve en sonunda Cellilerle savaşan ordunun serdarlığıyla başarılı bir askerî kariyere de sahip olabilmışti.

Anahtar Kelimeler: Karamn Nuh Paşa, mal defterdarlığı, anadolu serdarlığı, celliler.

I Was Raw, I Became Cooked, I Was Burnt: Karamani Nuh Pasha's Political Career from the District Judgeship to the Anatolian Serdar

Abstract

Since the second half of the sixteenth century, the Ottoman Empire has undergone radical changes in terms of military, economic and administration as a result of the long wars in the East and West. The administration of the provinces and the procedures for the appointment of governors also changed in accordance with the conditions of the period. Karamanlı Nuh Pasha, the subject of this study, had begun his political career as a district judge in Karaman, at a time when the transition from provincial civil servants to high positions was decreasing, completed it by serving as the commander of the army fighting against the Jalalis. The primary factor in Nuh Pasha's ability to reach high positions, contrary to the general trend, was that he dealt with the financial issues of many eastern provinces, especially Karaman, and gained the utmost experience. As a financial director, Nuh Pasha came to the fore with his success in collecting the revenues of the provinces and sending treasury to the center in that period when the state needed cash income due to long wars. In response to the importance of the administration of the financial resources of the provinces, Nuh Pasha was appointed as a governor, like many other financial directors of the provinces and chief record keepers. In the second part of his political career, Nuh Pasha switched from pen to sword due to the need for statesmen with strong relations with the locality in the process of fighting against the Jalalis. Thus, he was able to have a successful military career as a provincial guard, participating in the Habsburg campaigns with the rank of the governor of Karaman, and finally serving as the commander of the army fighting the Jalalis.

Keywords: Karamani Nuh Pasha, financial director, the commander of the jalali campaigns, the jalalis.

Giriş

Osmanlı paşalarının çoğunlukla ansiklopedi maddelerine, dönemin tarihçilerinin eserlerindeki vefayât kısımlarına veya sicill-i Osmanilere sıkıştırılan; nereye ne zaman atandıklarına ve öne çıkan faaliyetlerine göre özetlenen hayat hikayelerinin detaylarına inmek, sadece mevzubahis paşanın siyasi kariyerinin farklı yönlerine ışık tutmakla kalmamakta; ayrıca yaşadıkları dönemin siyasi, askeri ve iktisadi koşullarının makamlarında yükselmelerinde, azledilmelerinde veya cezalandırılmalarında tesirlerini değerlendirebilmeye de imkan sağlamaktadır. Bunun yanında paşa biyografilerinin derinlemesine incelenmesi sayesinde, Osmanlıların beylerbeyi ve sancakbeylerini her zaman usulleri kesin olarak belirlenmiş bir düzene göre tayin etmediği; dönemin ihtiyaçlarına göre idarî, askerî ve malî tecrübelerine güvenilen memurlara yüksek payeler kazandırabildiği ve böylece devlet idaresinde pragmatik tercihleri öncelediği ortaya koyulabilir.

Bu çalışmanın konusu olan Karamânî Nuh Paşa'nın kaza kadılığı ve mukataa müfettişliğiyle başlayan ve daha sonra mal defterdarlığı, baş-defterdarlık, beylerbeyilik, eyalet muhafızlığı ve en sonunda Celâlîler üzerine gönderilen ordunun serdarlığıyla zirveye ulaşan otuz yıllık kariyeri, yaşadığı dönemin şartlarında gelişmiş ve neticelenmiştir.¹ Nuh Paşa'nın kariyer basamaklarını çıkmasında, Osmanlıların 1578-1590 yılları arasında Safevilere ve 1593-1606 tarihlerinde de Habsburglara karşı yürüttükleri uzun savaşların hem doğrudan hem de dolaylı etkileri olmuştur. Uzun savaşlar esnasında eyaletlerin idaresinde meydana gelen çeşitli sıkıntılar, özellikle seferler sırasında eyaletlerin iktisadî düzeninde yaşanan aksaklıklar ve mal defterdarlarının eyaletin gelirlerini toplamada artan rolleri bu açıdan önemlidir. Seferlerin finansmanı için nakdi gelire ihtiyaç duyan devlet, eyaletlerin gelirlerini toplamada ve başkente göndermede başarı gösteren pek çok mal defterdarını zamanla beylerbeyilik makamına yükseltmiştir. Bu sebeple çalışmada Nuh Paşa'nın malî becerileri ve mal defterdarı olarak faaliyetlerinin kariyerini şekillendirmesine etkileri üzerinde durulacaktır.

Nuh Paşa'nın Karaman'da doğup büyümesi siyasi hayatının biçimlenmesine fazlaca tesir etmiştir. Karaman'da başlayan malî kariyerinde beceri ve başarılarıyla yükselen Nuh, özellikle Celâlî isyanlarının Anadolu'da şiddetini arttırdığı dönemde ise Karamanlı olması sayesinde bu defa memleketinin güvenliğinden

1 Nuh Paşa'nın hayatına dair yegâne bilgiler, görev yerleri ve maddi eserleriyle alakalıdır, bkz. Ali Gülcan, *Geçmiş Yüzyılların Karaman Büyüğüleri ve Şairleri*, Konya, Bifa Şirketler Grubu, 1992, s. 141-142.

sorumlu tutulmuş ve böylece hayatının kırılma noktalarından biri gerçekleşerek kalemden kılıca geçiş yapmıştır. Çalışmada, ömrünün son dönemine emekli bir defterdar olarak giren Nuh'un Karaman'daki eşkıyalara karşı mücadeleye başlayıp daha sonra Habsburg seferlerine katılımı ile devam eden ve nihayet Celâlılere karşı Osmanlı ordusunun serdarlığıyla zirveye ulaşan komutanlık yılları incelenecektir. Böylece XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren merkezden eyaletlere beylerbeyleri tayinlerinde gözlemlenen artışa ve taşra yönetiminden çıkan valilerin sayısında azalışa rağmen² Nuh Paşa'nın yerelle güçlü ilişkileri ve yerel meselelerde kazandığı becerilerle bu temayülün dışında kalan siyasi kariyeri ortaya koyulacaktır. Arşiv kaynakları ve dönemin tarihlerine dayanılarak yapılacak bu çalışmada, Mevlâna Celâleddîn-i Rumî'nin *Mesnevi* adlı eserinde manevi olgunlaşmasını açıklarken kullandığı "Hamdım, piştim, yandım" sözü ise hemşehrîsi Nuh Paşa'nın hamlıkla başlayıp pişme ve sonra yanmayla tekamüle eren siyasi ve idarî olgunlaşma dönemlerini tanımlamak için kullanılacaktır.

Hamdım: Kaza Kadısı ve Mukataa Müfettişi Mevlâna Nuh Efendi

III. Murad ve III. Mehmed dönemlerinin baş-defterdarlarının kısa biyografilerini veren Mehmed b. Mehmed er-Rumî, kısa bir süre baş-defterdarlık yapan Nuh Paşa'nın menşei ile alakalı şu kısa bilgiyi sağlar: "Mezkûr Karaman diyârında Lârende nâm beldenin ahâlîsinden birinin oğlu idi."³ Karamanoğulları Beyliği'ne başkentlik de yapan Lârende, Osmanlıların bölgeyi fethinden sonra Karaman eyaletinin sancaklarından biri olmuştu. Ancak, XVI. yüzyılın sonunda yapılan yeni bir düzenlemeyle eyaletin paşa sancağı Konya'ya bağlı kazalardan biri haline gelmişti.⁴ Osmanlı idaresindeki Lârende'de XVI. yüzyılın sonunda yaklaşık yedi bin kişi yaşıyordu ve nüfusun neredeyse tamamını Müslümanlar oluşturuyordu.⁵

1596'da Nuh Paşa, Lârende'ye bağlı Köçek Dede Mahallesi -ki muhtemelen Nuh'un doğduğu mahalleydi- bir cami, han ve hamam yaptırmıştı. Günümüzde Nuh Paşa Camii olarak hizmetini sürdüren bu caminin vakfiyesinde, Nuh'un

2 İ. Metin Kunt, *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*, New York, Columbia University Press, 1983, s. 59-67.

3 Abdurrahman Sağırlı, "Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)'nin Nuhbetü't-Tevârih Ve'l-Ahbâr'ı ve Târîh-i Âl-i Osman'ı (Metinler, Tahlilleri)", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2000, s. 85.

4 Mehmet Akif Erdoğan, "Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 12, 1992, s. 425-430.

5 Alâaddin Aköz, "XVI. Asırda Lârende Kazası Hakkında", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 13, 1993, s. 99-136.

babasının adı Mahmud Efendi olarak kaydedilmişti.⁶ Babasıyla ilgili bu bilgi, kendisinin Müslüman bir ailede doğduğunu göstermesi yanında babasının da ilmiye sınıfına mensup olma ihtimalini akla getirmektedir. Nuh'un babasının izinden giderek Lârende'de mevcut yedi medresenin birinde eğitim görmüş olması mümkündür.⁷ Nuh Karaman'da medreseden mezun olup kadılığa geçiş yapmıştı.

Aksaray Kadısı Mevlâna Nuh Efendi, 17 Recep 984/10 Ekim 1576'da Konya kadısının yerine İstanbul'a zahire göndermekle görevlendirilmiştir. Nuh'a, yeni Konya kadısı görevine başlayana kadar belirlenen miktarda pirinci güvenilir adamlar eşliğinde ve masrafını mukataa gelirlerinden karşılayıp başkente ulaştırması emredilmişti.⁸ Nuh'un müfettiş-i emvâl sıfatıyla da anıldığı bu hüküm mîrî malların tahsili işlerindeki yetkinliğine güvenildiğini düşündürür. Kaza kadıları mülkî ve idarî sorumlulukları kapsamında sancaklarındaki mukataaların teftişi ve mîrî malların gelirlerinin toplanmasıyla da ilgilenmişlerdir.⁹ Nuh'a bu dönemde yazılan hükümlerin ekseriyeti kaza kadılarının bu vazifesine yöneliktir. Mesela, 25 Recep 984/18 Ekim 1576'da Karaman müfettişi olarak hitap edildiği hükümde Karaman'dan mal göndermekle mesul tutulduğu hatırlatılmıştı.¹⁰ Aynı dönemde yazılan diğer hükümlerde de Nuh'a mukataa gelirlerini eksiksiz toplamasına ve başkente göndermesine yönelik emirler verilmişti.¹¹ Keza 1577 ve 1578 yıllarında da *Aksaray kadısı olub müfettiş-i mukâta'ât* veya *müfettiş-i emvâl* olan Nuh'a kazasındaki *mukâta'atdan tahsîl olunan mâl-ı mîrîyi* başkente göndermesine dair hükümler yazılmıştı.¹²

6 Ahmet Gümüştop - Murat Bıyıklı, "Vakfiyesi Işığında Karaman Nuh Paşa Camii", *Karaman Araştırmaları*, haz. Hüseyin Muşmal - Erol Yüksel - Mehmet Ali Kapar, c. I, Konya, Palet Yayınları, 2019, s. 122; Ayrıca Konya'daki bir vakfiyenin gelir-gider kayıtlarını ihtiva eden bir defterde Nuh bin Mahmud şeklinde Nuh'un mührü mevcuttur bkz. BOA, TSMA.d.3686, s. 3.

7 Lârende'de XVI. yüzyılın ortalarında yedi medrese mevcuttu bkz. Osman Gümüşçü, "XVI. Yüzyıl Lârende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1997, s. 93.

8 Başkanlık Osmanlı Arşivleri (BOA), Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNSMHH.d), nr.27/hk.87.

9 M. Tayyip Gökbilgin, "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadıların Rolü", *IV. Türk Tarih Kongresi (10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952, s. 433-444.

10 BOA, A.DVNSMHH.d.28/712.

11 BOA, A.DVNSMHH.d.28/923; BOA, A.DVNSMHH.d.29/3, 392.

12 BOA, A.DVNSMHH.d.30/538 (22 Rebiülevvel 985/9 Haziran 1577); BOA, A.DVNSMHH.d.33/61 (6 Zilhicce 985/14 Şubat 1578); BOA, A.DVNSMHH.d.34/10 (7 Muharrem 986/16 Mart 1578).

Nuh Efendi, mukataa müfettişliği yanında Karaman'daki yolsuzluk ve şiddet olaylarıyla da memuriyetinin ilk senelerinde tanışmıştı. Mesela, Mayıs 1577'de Konya'da yaşayan dergâh-ı âlî çavuşlarından Yakup Çavuş'un Konya ve etrafındaki birçok vakıf malını haksızca tasarruf ettiği ve vergi vermediği ortaya çıkınca Nuh, diğer kaza kadılarıyla birlikte bu hadisenin tahkikatında görevlendirilmişti.¹³ Haziran 1577'de iki yüzü tüfekli bin kadar suhtenin sancakları dolaşıp halka saldırmaya başlaması üzerine Nuh ve diğer kadılara, asilerle savaşmakla görevlendirilen beylerbeyinin kethüdasını eşkıyaların kazalarına gelmesi durumunda haberdar etmeleri emredilmişti.¹⁴ Öte yandan, 1578'de başlayan Osmanlı-Safevî savaşları başlamadan önce Karaman eyaletinde gerçekleştirilen askeri hazırlıklar kapsamında Nuh Efendi de bazı vazifeleri yerine getirmişti. Karaman'da barutun hammaddesi olan güherçile üretiliyordu ve eyaletteki kadılar güherçile üreticilerini ve üretimini denetliyordu.¹⁵ 1577-1578 yıllarında Nuh Efendi ve Karaman eyaletindeki diğer kadılara üretilen güherçilenin İstanbul'a ulaştırılması için gerekli olan binek hayvanları kazalarındaki imkanlara göre tedarik etmeleri emredilmişti.¹⁶ Ayrıca bu dönemde Nuh ve diğer kadılar, güherçile karhanelerinde çalıştırılan sipahizâdelerin yeniden tahrir edilmesi ve güherçile madenlerine yeterli sayıda sipahizâdenin görevlendirilmesi meselesiyle de ilgilenmişlerdi.¹⁷

Aksaray kadısı olarak 1576-1578 yılları arasında gerek mukataa ve mal müfettişliğinde gerekse eyaletin güvenlikle ilgili meselelerinde tecrübe kazanan Nuh Efendi, Lârende kadılığına ve Karaman mukataa müfettişliğine terfi etmişti. Ekim 1579 ile Kasım 1581 yılları arasında Karaman mukataa müfettişliği yapan Nuh'a bu dönemde merkezden otuzu aşkın emir gönderilmiştir. Kendisine yazılan hükümlerin önemli bir kısmı, Karaman eyaletindeki muhtelif mukataa ve iltizam gelirlerinin toplamasına yönelik emirlerdir. Mesela, Ekim 1579'da Nuh'a İstanbul'da katledilen Arap Abdülkerim ve ortaklarının Karaman'da tasarruf ettikleri üç mukataadan toplamda 512.079 akçe borçları kaldığı hatırlatılmış ve

13 BOA, A.DVNSMHH.d.30/585 (7 Rebiülevvel 985/25 Mayıs 1577).

14 BOA, A.DVNSMHH.d.30/821 (22 Rebiülevvel 985/9 Haziran 1577).

15 Ekrem Gürdal, "Karaman Eyaletinde Güherçile Üretimi; 968 Numaralı Güherçile Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi ve Latin Harflerine Çevrilmesi", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2015, s. 25-38; Safevi seferleri için ayrıca bkz. Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyâsi Münâsebetleri*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1962.

16 BOA, A.DVNSMHH.d.35/438; BOA, A.DVNSMHH.d.36/262.

17 BOA, A.DVNSMHH.d.30/474, 842, 843 (20 Rebiülahir 985/7 Temmuz 1577).

bu meblağı gerekirse zorla tahsil etmesi emredilmişti.¹⁸ Başka bir olayda Nuh, tamga ve bâc-ı keyl mukataasının müşterek mültezimleri olan Mustafa, Derviş ve Mehmed'in on yük akçeye tekabül eden bakayalarını ödemediklerini başkente bildirmişti. Mültezimlere göre, bir çavuş ile ortak olan başka bir mültezim, mukataaları bir yıl tasarruf etmiş, fakat hesaplarından mîrî mal tahsili yapılmamıştı. Nuh'a mültezimlerin iddiasını defterlere bakarak araştırması ve söylediklerinin yalan çıkması halinde on yük akçeyi onlardan alması emredilmişti.¹⁹ Yine diğer bir hükümde Nuh'tan mültezim Ali bin İne Bey'in zimmetinde kalan 63.890 akçe bakayayı toplaması buyrulmuştu.²⁰ Benzer şekilde, Karaman atik hasları mültezimi Davud'un 200.583 akçeye ulaşan borcunu kefil olan kardeşinden veya mültezimin kendi malından tahsis etmesi emredilmişti.²¹

Nuh Efendi, mültezimlerin kefillerinin maruz kaldıkları haksızlıklar ve mültezimler arasındaki ihtilaflarla da ilgilenmişti. Örneğin, mültezimler Cemal ve Recep'in 7.500 akçelik zararlarına kefil olan Abdülkerim, mültezimlerin mallarından mal tahsil edilmeden kendinden kefalet parasının alındığına dair şikâyette bulunmuş ve Nuh'a bu meseleyi tahkik etmesi emredilmişti.²² Daha ilginç bir olayda, mültezim olmamasına rağmen “yurd hâsların üç yıla 330.000 akçaya iltizâm eyledün” iddiasıyla mukataa eminleri tarafından hapse atılan ve 17.000 akçesi gasp edilen Abdi'nin başına gelenleri araştırmıştı.²³ Öte yandan, Nuh Efendi, başkentten mukataaların tahsili için görevlendirilen memurlarla farklı vesilelerle muhatap olmuştu. Mesela Divan'a, mal tahsilinde tecrübeli dergâh-ı âlî çavuşlarından Hüseyin Çavuş'un tekrar görevlendirilmesi halinde daha fazla akçe toplayabileceğini bildirmişti.²⁴ Başka bir örnekte ise dergâh-ı âlî çavuşlarından Mehmed Çavuş öşür geliri bir vakfa bağışlanan yeri zorla miriye kaydedip para toplamak isteyince Nuh müdahale etmek zorunda kalmıştı.²⁵

Nuh Efendi'nin kaza kadılıkları ve Karaman mukataa müfettişliği döneminde ilgilendiği meseleler malî ve idarî becerileri ve tecrübesini arttırmış olmalıdır. Mukataa ve iltizamların tahsiliyle ilgilenerken, hesap-kitap işlerinde becerilerini

18 Faruk Akar, “41 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.987/M.1579-1580) (S. 1-252),” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2021, s. 123-124.

19 Akar, *a.g.t.*, s. 402-403.

20 Akar, *a.g.t.*, s. 404.

21 BOA, A.DVNSMHHM.d.41/703 (15 Zilhicce 987/2 Şubat 1580).

22 Akar, *a.g.t.*, s. 85-86.

23 Akar, *a.g.t.*, s. 425-426.

24 Akar, *a.g.t.*, s. 78.

25 Akar, *a.g.t.*, s. 117-118.

geliştirmiş, malî denetimin inceliklerini kavramış ve merkez ile taşra hazinesi arasındaki dengenin önemini benimsemiş olmalıdır. Safevî seferlerinin giderleri için nakit paraya ihtiyacın artması iltizam uygulamasının yaygınlaşmasına yol açmıştı. Nuh, Karaman’da mültezim ve iltizamların meseleleriyle ilgilenererek, malî ve idarî alanda köklü değişimleri tetikleyen iltizamlama sürecinin bir parçası olmuştu.²⁶ Nuh, kadı ve müfettiş sıfatlarıyla Karaman eyaletindeki idarî bölgeleri daha yakından tanımış ve askerî zümreye mensup farklı mevkiden isimlerle ilişkilerini geliştirmiştir. Bilhassa mukataa müfettişi olarak, kendisine verilen emirleri yerine getirerek ve mîrî gelirleri Hazîne-i Âmir’e göndererek devletin merkezinde tanınırlığını arttırmıştır. Hülâsa, kaza kadılığıyla başlayan hamlık dönemini mukataa müfettişliğiyle tamamlayan Nuh Efendi, Karaman mal defterdarlığından itibaren pişme dönemine girecekti.

Piştım: Mal Defterdarı, Baş-defterdar ve Beylerbeyi Nuh Paşa

Lârende kadısı ve Karaman mukataa müfettişi Nuh Efendi, 28 Şevval 989/25 Kasım 1581’de Divan’a gönderdiği bir arzda, Karaman’da mîrî gelirlerin tahsiline yardımcı olan nazır-ı emvâllerin bu görevi iltizam usulüyle aldıktan sonra yolsuzluğa bulaştıklarını, mukataaları kendi adamlarına verip gelirlerini düşük göstererek büyük kazançlar elde ettiklerini açıklamıştı. Vazifeli olduğu bölgenin iki yüz yükten fazla bakayası olduğunu belirttikten sonra Karaman mukataalarına Kırşehir ve Tarsus sancaklarının ilhakını ve müstakil bir mal defterdarlığı oluşturulmasını teklif etmişti. Kendisine yakın olan Karaman zaimlerinden Mustafa da Divan’a giderek, Nuh’un 100 bin akçe gelire mal defterdarı ve şahsının da dergâh-ı âlî çavuşu olması durumunda vilâyetin her sene 40 yük akçeye ulaşan kıstı’l-yevminin 60 yük akçeye çıkacağını taahhüt etmişti. Nuh Efendi ve Zaim Mustafa’nın teklifi kabul edilmiş ve Nuh, Karaman mal defterdarı olarak göreve başlamıştı.²⁷ Kastamonu Sancakbeyi Mehmed Bey’in feragat ettiği Kırşehir’deki hasları da Nuh’a verilmişti.²⁸

Osmanlı İmparatorluğu’nun doğuda ve batıda fetihlerle topraklarının genişlemesiyle merkezden uzak bölgelerde idarî ve iktisadî düzeni sağlayabilmek için yeni idarî birimlerin ihdas edilmesi gerekmişti. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren eyaletlerin malî işlerinin yönetilebilmesi için mal defterdarlıkları

26 İltizamlamanın yaygınlaşması ve sonuçları için bkz. Baki Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, s. 14-46.

27 Bilgin Aydın - Rifat Günalan, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Defterdarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 30, 2007, s. 62-63.

28 BOA, A.DVNSMHM.d.45/4118 (11 Zilkade 989/7 Aralık 1581).

oluşturulmuş ve defterdarlar görevlendirilmeye başlanmıştı. Eyalet, hazine veya mal defterdarı olarak isimlendirilen bu görevliler, vergilerin toplanması ve hesapların tutulması, eyalet hazinesinin denetimi, merkezî hazineye yıllık gelirlerin gönderilmesi gibi işler yanında beylerbeyilerin günlük gelir giderlerini defterlere kaydetmekte ve eyaletin merkezle malî işlerini yönetmekteydi. Genellikle merkezden atanan mal defterdarlarının zaman zaman eyaletlerde vazifeli memurlardan seçildiği de olurdu.²⁹

1576-1581 yılları arasında Karaman'ın mukataa denetimi ve diğer malî işlerinde tecrübe kazanan Nuh Efendi, en sonunda Karaman'da müstakil bir mal defterdarlığının teşkil edilmesine önyak olmuş ve bu vazifeyi uhdesine almıştı. Nuh'un nazır-ı emvâllerin yolsuzluklarını gerekçe göstererek mal defterdarlığının kurulmasını istemesi dönemin şartları bakımından önemlidir. 1578'de başlayan Safevî savaşlarının uzamasıyla her sene sefere katılmak zorunda olan beylerbeyilerin yokluğunda eyaletlerin malî işlerden sorumlu idarecileri, vergi toplanması, mukataa ve iltizamların yönetimi, merkez hazineye nakit para nakledilmesi işlerinin sorumluları olarak görev alanlarını ve salahiyetlerini genişletmişti. Ancak, bu durum onların çeşitli yolsuzluk olaylarına karışmalarına da yol açmıştı. Öte yandan, kanunlara göre malî işlere karışmamaları gereken beylerbeyiler, tam tersine bu dönemde mal defterdarlarının vazife alanına müdahale ederek eyaletlerin iktisadî kaynaklarını kendi amaçları için kullanmaya başlamıştı. Beylerbeyiler ve mal defterdarlarının kısa aralıklarla değişmesi de suistimallerin yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştı. Mesela, döneminin tarihçilerinden Mustafa Âlî, 1585'de Bağdad mal defterdarı atandığı sırada yaptığı gözlemlerde, defterdarların eyalet valileri karşısında çaresiz kalmasından yakınmıştı.³⁰

Mustafa Âlî, eyaletlerdeki malî sıkıntıları sadece valilerin mal defterdarları karşısında üstünlük kurlmaları üzerinden açıklamamış; mal defterdarlarının kaza kadılarından seçilmesini de bir hata olarak tartışmaya açmıştır. Nuh Efendi'yi de doğrudan ilgilendirmesi hasebiyle dikkat çeken eleştirilerinde Mustafa Âlî, “fî-zamâninâ kuzât-i kazâ-iktizâ bezl-i dünyâ ve sarf-i irtişâyla mâl defterdârılıklarına vâsıl ve sicill u hüccet akçalarına muhtâc” olduğunu belirtmiştir. Kadıların “sûhtelikleri ‘âleminden berü fakr u fâka ile kesîru’l-ihhtiyâc iken anun gibi ac gözlüler ni‘met-i menâsıba mütevâsıl olmağla her rûstâyînün dimâğî bu tarikle

29 Aydın - Günelan, *a.g.m.*, s. 57-73; Erol Özvar, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Eyaletinde Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş”, *XIII. Tarih Kongresi Ankara, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt, III. Kısım*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002, s. 1605-1634.

30 Cornell H. Fleischer, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aydın ve Bürokrat: Tarihi Mustafa Âlî*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 2021, s. 167-170, 189-195.

fesâda” yatkın olduklarını ve mal mülk edinmek için “adle mâyil olanları zulmi tercîhe ve cem’ -i dirhem u dînâr için irtîşâ-i kabîha” başladıklarını ileri sürmüştü. Kadıların sonradan görme ahlaksızlığını öne çıkaran Mustafa Âlî, “fi’l-vâki’ bu ‘asrda niçelerine virildi ve liyâkat u istihkâkla ol pâyeye gelenler ‘azl ile konulub on nefer mikdârı kâzilere defterdârlıklar tevcîh olundu” diyerek onların mal defterdarı atanmasının yaygınlaşmasından şikayetçi olmuştur. “Ale’l-husûs kimi cibilleti üzre hisset u denâ’etde ve kimi at arkasında oturamayub gâh u bî-gâh zu’amâ vü sipâh mâ-beyninde atdan düşmeg ile rezâletde” olan mal defterdarları yüzünden eyaletlerde düzen bozulmuştu. Mustafa Âlî, bütün bu tenkit ve suçlamaların ardından Kanunî Sultan Süleyman döneminde kadıların defterdar olmasına izin verilmediğini hatırlatmıştır. Geçmişte kadılıktan defterdarlığa yükselen bazı kişilerin ise ahlaklı ve liyakatli olduğunu savunmuştur. Örnek olarak, Yavuz Sultan Selim’in kadılıktan defterdarlığa ve daha sonra sadrazamlığa yükselttiği Piri Paşa’dan bahsederken, güzel ahlakı ve çalışkanlığı yanında onun “Mevlânâ Cemâleddîn Karamânî gibi ‘azîzün evlâdından” olmasını da artılarından biri saymıştır.³¹

Nuh Efendi’nin Piri Paşa’ya benzer şekilde Mevlânâ Cemâleddîn Karamânî’nin hemşerisi olması, Mustafa Âlî’nin kaza kadılığından mal defterdarlığına yükselenlere yönelik tenkitlerinin dışında tutulmasına yetmeyebilir. Zira Âlî’nin şikayetinin temeli devletin kurumsal düzenini belirleyen kanunların görmezden gelinerek tayinlerde maliye ve ilmiye sınıfları arasındaki ayrıma uyulmamasıydı.³² Karaman’daki yolsuzluklarla mücadele eden, işinin ehli sayılan ve görevini hakkıyla yerine getiren Nuh, ilmiyeden çıkma olmasına rağmen Karaman mal defterdarı atandığı tarihlerde Mustafa Âlî’nin hedef gösterdiği defterdarlardan ayrılabilir özelliklere sahipti. Ancak, bu hasletler mal defterdarı Nuh’un tertemiz bir sicili olduğu anlamına da gelmemektedir.

Karaman mal defterdarı atandıktan sonra Nuh Efendi, mukataa ve iltizam gelirlerinin toplanmasıyla ilgilenmeye devam etmişti. Karaman beylerbeyine gönderilen bir hükümde, mîrî malların tahsilatında Nuh’a yardımcı olmaları için çavuşlar görevlendirmesi; ayrıca sancakbeyiler, kadılar ve tımarlı sipahilere de bu minvalde emirler yazması istenmişti.³³ Hicri 990 (1582-1583) yılında

31 Andreas Tietze, *Mustafa Ali's Counsel for Sultans of 1581: Edition, Translation, Notes*, c. I, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979, s. 163-165; Kasım Ertaş, “Gelibolu’lu Mustafa ‘Âlî’nin Nasihatı’s-Selâtin İsimli Eserinin Tenkidli Metni”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008, s. 97-103.

32 Fleischer, *a.g.e.*, s. 343-353.

33 BOA, A.DVNSMHM.d.46/536 (15 Zilhicce 989/10 Ocak 1582).

Karaman'ın yıllık geliri 5.302.133 akçeydi³⁴ ve Nuh, Nisan 1582'de sefer masraflarına harcanması için 560.000 irsaliye akçesini de Hazîne-i Âmire'ye gönderebilmişti.³⁵ Ancak, mal defterdarı olmadan önce 600.000 akçe irsaliye gönderme taahhüdünde bulunduğu kendisine hatırlatılarak eksik kalan akçeyi göndermesi istenmişti.³⁶

Temmuz 1582'de Karaman eyaleti kadılarına yazılan uzun bir hüküm Nuh Efendi'nin dönemin önemli bir devlet adamının Karaman'daki işleriyle ilgilendiğini ortaya çıkarır. Hükme göre Nuh, Veziriazam Koca Sinan Paşa adına hamam inşa etme bahanesiyle halka “müft ü meccânen” vergi salmış ve kendisi de kerestelerle evler, hamamlar ve büyük binalar yaptırmıştı. Hamam inşaatında kullanılan malzemeleri, halka ait davarlarla taşıtmış ve pek çok davarı telef etmişti. Karamanlılar zulme dönen bu inşaattan şikayetçi olmuşlardı. Kadılarından Nuh'un gerçekten sadrazam adına hamam inşa edip etmediğini ve kullandığı malzemeler ile işçilerin ücretlerini ödeyip ödemediğini öğrenmeleri istenmişti.³⁷ Mayıs-Temmuz 1564 arasında Karaman beylerbeyliği yapan Sinan Paşa, sonraki senelerde de eyaletle bağlantısını koparmamıştı.³⁸ Hamam inşası dışında Sinan Paşa, Nuh Efendi'nin mal defterdarı olduğu dönemde, pek çok adamına Karaman sancaklarından tımar ve zeamet kazandırmış, fakat Aralık 1582'de azledilince adamlarının birçoğundan dirlikler geri alınmıştı.³⁹ Nuh'un da işlerini halletmesi karşılığında Sinan Paşa'nın Karaman'da olan haslarını zapt ettiği görülmektedir.⁴⁰ Nuh, Sinan Paşa'nın isteklerini yerine getirerek kendine güçlü bir hamî bulmak istemiş olabilir, fakat ikisi arasındaki ilişki sonraki yıllarda tanışıklıktan öteye geçmemiştir.

34 Halil Sahillioğlu, “III. Murad Dönemine Ait 1582-83 (Hicri 990) Tarihli Bütçe”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler II*, haz. Mehmet Genç, Erol Özvar, İstanbul, Osmanlı Bankası ve Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006, s. 38-39.

35 BOA, A.DVNSMHHM.d.47/115.

36 BOA, A.DVNSMHHM.d.46/819.

37 BOA, A.DVNSMHHM.d.47/543.

38 Ahmet Önal, “Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1520-1596)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012, s. 8.

39 BOA, Kamil Kepeci Defterleri (KK).d.320, s. 2-3; 1578'de Safevi seferi için İstanbul'dan ayrılan Serdar Lala Mustafa Paşa, güzergahı değiştirip Konya'da Mevlâna Celâleddin Rumî'nin mezarını ziyaret etmişti. Ancak, 1580'de serdar atanan Koca Sinan Paşa'nın Karaman sınırlarındaki Konya'ya uğradığına dair bir bilgi yoktur. Detaylar için bkz. Bekir Kü-tükoğlu, *Osmanlı-İran Siyâsi Münâsebetleri*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1962, s. 103-114.

40 Ancak Sinan Paşa sadrazamlıktan ve kendisi de Karaman defterdarlığından azledilince bu hasslar Nuh'tan geri alınmıştır bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d.49/238.

Defter emini Mustafa Efendi 22 Rebiülevvel 992/14 Mart 1584'de Karaman defterdarı atanınca Nuh Efendi'nin iki buçuk sene süren vazifesi sona ermişti.⁴¹ Görevden alınmadan önce Lârende'de yaşayan Sinan Nazır otuz adamıyla Nuh Efendi'nin evini basıp adamlarını yaralamıştı.⁴² Bu olayın Nuh'un görevden alınmasında rolü tam olarak bilinmemesine rağmen bazı icraatları nedeniyle düşmanlar kazandığı ve bunun da görev yerinin değişmesine yol açtığı ileri sürülebilir. Divan'dan kendisine yazılan hükümde, Karaman'ın nevrüz irsaliyesini İstanbul'a getirmesi ve "defterdarlıktan munfasıl oldum" bahanesiyle görevden kaytarmaması emredilmişti.⁴³ Nuh hayatında ilk defa İstanbul'a gittikten sonra veya gelen başka bir emirle Kıbrıs defterdarı atanmıştı. Hatta kendisine ilk olarak Kıbrıs irsaliyesini başkente bizzat getirmesi ve daha sonra eyalete dönmesi de emredilmişti.⁴⁴ Ancak, Nuh'un Kıbrıs'taki görevi kısa sürmüştü, çünkü kendisi defterdar olmadan kısa bir süre önce eski baş-defterdar Mehmed Paşa Kıbrıs beylerbeyi atanmıştı (1 Muharrem 992/14 Ocak 1584).⁴⁵ Mehmed Paşa'ya Kıbrıs'taki mîrî malın tahsiline nâzır olması ve devlet gelirlerini arttırması karşılığında bu makama layık görüldüğü belirtilmişti.⁴⁶ Nuh'a da sarayda yetişen ve uzun zaman defterdarlık yapan Mehmed Paşa'nın maliye işlerinde tecrübeli olduğu bilgisi verilmiş, bu yüzden her işinde ona başvurması emredilmişti.⁴⁷ Safevî seferleri için Kıbrıs'tan daha fazla nakdî gelire ihtiyaç duyan devlet, eski baş-defterdarı beylerbeyi atamak zorunda kalırken, bu durum Nuh'un mal defterdarı olarak yetkilerini sınırlamıştı.

Nuh Efendi, Kıbrıs'ta yaklaşık on ay görev yaptıktan sonra 24 Zilhicce 994/27 Aralık 1584'te Bağdad hazine defterdarı tayin edilmişti.⁴⁸ Buradaki vazifesi de kısa sürmüş ve 25 Cemaziyülahır 993/24 Haziran 1585'te tekrar Karaman defterdarı atanmıştı.⁴⁹ Memleketi Karaman'da iki seneden fazla defterdarlık yapan Nuh'un faaliyetleriyle alakalı neredeyse hiçbir bilgiye ulaşılamamaktadır. 25 Ramazan 995/29 Ağustos 1587'de Diyarbakır mal defterdarı atandığında⁵⁰ ise mutat vazifeleri yanında kariyerinin meslekî olarak en zor anlarını da yaşamıştı.

41 BOA, KK.d.242, s. 236; BOA, KK.d.244, s. 54.

42 BOA, A.DVNSMHH.d.48/865.

43 BOA, A.DVNSMHH.d.49/8.

44 BOA, A.DVNSMHH.d.52/876.

45 BOA, A.DVNSMHH.d.52/564.

46 BOA, A.DVNSMHH.d.52/726, 728.

47 BOA, A.DVNSMHH.d.52/847 (18 Cemaziyülevvel 992/28 Mayıs 1584).

48 BOA, KK.d.244, s. 154; KK.d.262, s. 176.

49 BOA, KK.d.244, s. 196; BOA, KK.d.262, s. 60.

50 BOA, KK.d.249, s. 158.

Nuh Efendi'nin Diyarbakır mal defterdarı olarak faaliyetlerini eyaletin malî düzeni ve Safevî seferlerinin ihtiyaçları belirlemiştir. Diyarbakır hazinesine bağlı mukataaların büyük kısmını askeri zümreye mensup isimler iltizam ediyordu. Devlet taşra görevlerinin suistimaline izin vermemek için iltizam taksitlerinin merkezi hazineye alınmasına önem gösteriyordu. Mukataa gelirlerinin önemli bir kısmını da sınır kalelerindeki askerlerin mevaciblerine tahsis etmişti.⁵¹ Mayıs 1588'de Nuh'a yazılan hükümde, eski Harput sancakbeyi Alâeddin Bey'in iltizam ettiği mukataadan iki yüz bin kuruş ödemesi gerektiği haber verilmişti. Nuh'un gerçekleştireceği teftiştten sonra Alâeddin Bey borcunu ödemeyi kabul ederse iki yüz bin kuruşun merkeze gönderilmesine, fakat ödemekten kaçınırsa Alâeddin Bey'in Diyarbakır Kalesi'ne hapsedilmesine karar verilmişti.⁵² Yine diğer bir hükümde Nuh'a Musul Valisi Melek Ahmed Paşa'nın taahhüt ettiğinin dışında iki yüz bin flori daha ödemesi olduğu bildirilmişti.⁵³ Nuh'un askerî zümrenin uhdesindeki mukataa gelirlerini toplamada başarı gösterdiği anlaşılmaktadır, zira III. Murad kendisini görevini istikamet ve ferasetle icra etmesinden dolayı övmüştü.⁵⁴ Muhtemelen kendisinden önceki bazı defterdarların yolsuzluk yapması⁵⁵ ve bazılarının da eyaletin gelirlerini merkez hazineye zamanında gönderememesi⁵⁶ de Nuh'un öne çıkmasına katkı sağlamıştı.

1578'den itibaren Safevî seferlerinin finansmanı için Diyarbakır ve diğer doğu eyaletlerinin gelirlerinin bir kısmı Osmanlı ordularının serdarlarına teslim edilmişti.⁵⁷ Bunun yanında Van Kalesi ve seferler sırasında fethedilen bazı kalelerin muhafazasında olan askerlerin ulufeleri ve kalelerin masrafları da Diyarbakır hazinesinden karşılanmıştı.⁵⁸ Ancak, bu uygulamanın suistimal edilmesi üzerine Nuh Efendi'nin memuriyetinde yeni bir düzenleme

51 Erol Özvar, "XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişme: Diyarbakır'da Hazine Defterdarlığından Voyvodalığa Geçiş", *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey, Dubrovnik-Croatia 20-23 August 2002*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005, s. 93-115.

52 BOA, A.DVNSMHHM.d.62/533 (25 Cemaziyülahır 996/22 Mayıs 1588).

53 BOA, A.DVNSMHHM.d.62/534.

54 BOA, A.DVNSMHHM.d.64/591.

55 1580'lerde Diyarbakır defterdarı Mustafa Efendi hakkında tahkikat açılmıştı bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d.39/69, 125.

56 BOA, A.DVNSMHHM.d.48/308, 622.

57 Bu minvalde Diyarbakır defterdarlarına yazılmış bazı hükümler için bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d.32/358, 549; BOA, A.DVNSMHHM.d.63/3, 13.

58 Bu konuyla ilgili hükümler için bkz. BOA, A.DVNSMHHM.d.38/199; BOA, A.DVNSMHHM.d.36/249.

yapılmıştı. Ocak 1588’de Van beylerbeyine yazılan hükümde, o güne kadar Van ve Bitlis hasırlarının Diyarbakır defterdarları tarafından tahsil edildiği; Bitlis’teki askerlerin defterleriyle gelip Diyarbakır’da ulufelerini aldıkları ve böylece mevcut olmayanların ulufelerinin Diyarbakır hazinesinde kaldığı hatırlatılmıştı. Bu sayede merkez hazineye kayda değer akçe gönderiliyorken, Diyarbakır’ın eski muhasebecilerinden Mehmed Efendi Van mal defterdarı olduktan sonra mevcut olmayan ulufeli askerlerin kayıtlarını gizlemiş ve bunun sonucunda hazine büyük zararlar vermeye başlamıştı. Bunun üzerine serdar tarafından Van mal defterdarlığı kaldırılmış; ulufeli askerlerin mevacibi ve mîrî malları ilgilendiren bütün muhasebeler Diyarbakır defterdarı Nuh Efendi’nin denetimine tevdi edilmişti.⁵⁹

Diyarbakır hazinesinden serhaddaki kalelerde mevcut askerlerin ulufelerini ödemenin yol açtığı sıkıntılar, Van hadisesinde olduğu gibi bazen Nuh Efendi’nin iş yükünü arttırabilirken, Tebriz örneğinde yaşandığı gibi bazen de hayatını tehlikeye atacak olaylara yol açabiliyordu. Özdemiroğlu Osman Paşa tarafından 1585’te fethedilen Tebriz’in idaresi Hadım Cafer Paşa’ya verilmişti. Şehri Safevilerin karşı saldırılarına karşı korumak dışında Cafer Paşa’nın baş etmek zorunda kaldığı en ciddi mesele Tebriz’de kalan askerlerin maaşlarını ödemektir.⁶⁰ Cafer Paşa’ya Aralık 1587’de Tebriz’deki askerlerin ulufelerinin Bağdad ve Diyarbakır hazinelerinden karşılanacağı bildirilmişti.⁶¹ Bu yeni karardan haberdar olmayan Serdar Ferhad Paşa’nın Diyarbakır hazinesini sefer giderlerine harcamak için alıkoymak istemesi ise büyük bir kargaşaya yol açmıştı. Tebriz’den yıllık mevaciblerini almak için Ocak 1589’da Diyarbakır’a gelen çavuş ve askerler bu sırada serdarın gönderdiği çavuşun seferde kullanmak için eyalet hazinesini istediğini öğrenmişlerdi. Maaşlarını alamayacaklarını düşünen Tebrizli askerler, mal defterdarı Nuh Efendi’nin evini basmış, mallarını yağmalamış ve üç adamını yaralamıştı. Bu karmaşadan sonra Diyarbakır valisi, Ferhad Paşa ve Cafer Paşa’ya emirler gönderilerek, Diyarbakır hazinesinin ocaklık olarak Tebriz askerlerinin maaşlarına tahsis edildiği bilgisi verilmiş ve karmaşa yatıştırılmıştı.⁶² Ancak, bu olaydan sonra Nuh’un Diyarbakır mal

59 Serdar Kar, “63 Numaralı Mühimme Defteri (995-996/1587-1588): Özet ve Transkripsiyon”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, 2002, s. 22-23.

60 Hadım Cafer Paşa’nın Tebriz valiliği için bkz. Emirhan Özçelik, “Acem Serhaddinde Cafer Paşalar: Tebriz ve Şirvan Eyaletlerinin Muhafazası (1583-1591)”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 18, 2021, s. 164-188.

61 Kar, *a.g.t.*, s. 31-33; Özçelik, “Acem Serhaddinde Cafer Paşalar”, s. 180.

62 BOA, A.DVNSMHM.d.64/56, 68, 75 (10-12 Rebiülevvel 997/27-29 Ocak 1589); Özçelik, “Acem Serhaddinde Cafer Paşalar”, s. 183.

defterdarlığı görevi sona ermişti.⁶³ Muhtemelen Nuh başına gelenlerden sonra görevden affını istemişti veya Divan tarafından yaşanan olaydan mesul tutulup vazifesine son verilmişti.

Diyarbakır'da geçen iki yılın sonunda Safevî seferlerinin eyaletlerin mali kaynaklarına etkilerini ve askerî zümrenin tasarrufunda olan mukataalardan mal tahsil etmenin çeşitli zorluklarını tecrübe eden Nuh Efendi'nin bir sonraki görev yeri Halep olmuştu.⁶⁴ Veziriazam Koca Sinan Paşa, III. Mehmed'e yazdığı bir telhiste, eyaletlerden mal tahsil edebilecek ehil kişilerin azaldığından yakınırken, "geçenlerde Haleb'den dahi bir muhassıl kulları kaldırılmağla şimdi, meğer defterdârı olan Nuh dâ'ileri bir hâlet eyleye, yohsa beğlerbeğisinden me'yus olmuşuzdur" diyerek Halep'ten hazine gelmesinin Halep defterdarı atanan Nuh'un becerisine bağlı olduğunu belirtmişti.⁶⁵ Peki Nuh, Karaman'da iken bazı işleriyle ilgilenmesi vesilesiyle tanışık olduğu Sinan Paşa ve merkezin beklentisini karşılayabilmiş midir?

Nuh Efendi'nin Halep mal defterdarlarının mükellef olduğu bazı işlerle ilgilendiği görülür. Halep defterdarları eyaletteki mukataalarla ilgili ruznâme ve fûruht defterleri tutarak, mukataalardan toplanan gelir-gideri ve devlet ile mültezim arasında imzalanan mukataa kontratlarını kayda geçirirdi.⁶⁶ Nuh da en erkeni 1 Ramazan 998/4 Temmuz 1590 tarihli olmak üzere⁶⁷ Halep'te ondan fazla mukataa kontratı gerçekleştirmişti.⁶⁸ Bunun yanında, Diyarbakır'da olduğu gibi Halep hazinesinden de serhaddaki kalelerde görev yapan askerlerin maaşları ödenirdi.⁶⁹ Nuh'un bu sorumluluğu yerine getirirken, Tebrizli askerlerin yol açtığı karmaşaya benzer bir olayı Halep'te de yaşadığı anlaşılır. Ekim 1591'de Halep beylerbeyi ve kendisine yazılan hükümde, serhadden ulufelerini alma bahanesiyle Halep'e gelen 200-300 askerinin divan ve hazineyi basmaları sebebiyle bundan sonra mevacibleri almak için en fazla on askerinin şehre girmesine izin verilmesi

63 Nuh Efendi'nin görevinin ne zaman sonra erdiği kesin olarak tespit edilemese de 26 Cemaziyülevvel 997/12 Nisan 1589'da kendisinden eski Diyarbakır defterdarı olarak bahsedilmektedir, bkz. BOA, KK.d.251, s. 35.

64 Halep defterdarlığı hakkında bkz. Yasuhisa Shimizu, "16. Yüzyılın İkinci Yarısında Halep Defterdarlığı", *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 51, 2018, s. 29-61.

65 *Koca Sinan Paşa'nın Telhisleri*, haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul, IRCICA, 2004, s. 233.

66 Aydın - Günalan, *a.g.m.*, s. 71; Shimizu, *a.g.m.*, s. 39.

67 Nuh'un ne zaman Halep defterdarı olduğu tespit edilemediğinden muhtemelen bu tarih aşağı yukarı onun göreve başladığı tarihe de karşılık geliyordu, bkz. BOA, MAD.d.4972, s. 87, 174.

68 BOA, MAD.d.4972, s. 28, 61, 161, 162, 167, 200, 203,

69 Shimizu, *a.g.m.*, s. 41-42.

emredilmişti.⁷⁰ 1590'da Serdar Ferhad Paşa'nın Safevilerle imzaladığı barış antlaşmasıyla savaş bitmesine rağmen bu olayda olduğu gibi serhad kalelerinde hizmet eden askerlerin ulufelerinin ödenmesi ve diğer ihtiyaçlarının temini sıkıntılı bir mesele olmayı sürdürmüştü.⁷¹

Nuh Efendi'nin Halep'ten başkente irsaliye göndermede örnek alınan bir başarı gösterdiği anlaşılmaktadır. 1594 yılında eski Halep defterdarları hakkında açılan tahkikatta, Nuh Efendi'nin defterdarlığı süresinde gönderdiği irsaliye noksansız kabul edilmişti. Bu meyanda yazılan hatt-ı hümayûnda, "Halep defterdârlarının Hazîne-i Âmire'ye verdikleri muhasebelerin Nuh verdüğü muhasebeden noksan üzere gelüb mal tahkim oluna" denilerek, onun döneminde 236.552 altın olan irsaliye miktarı esas alınmış ve kendinden sonra görev alan Halep defterdarlarının irsaliyeleri buna göre kıyaslanarak eksik gönderenler cezalandırılmıştı.⁷² Nuh'un irsaliye göndermedeki başarısı hükümlere de yansımış; 2 Şevval 999/24 Temmuz 1591'de Hicri 1000 tarihinin Muharrem ayında ödenecek mevacibler için kendisinden 200.000 flori hazırlayıp göndermesi istenmişti.⁷³

Devlet kayıtlarından Nuh Efendi'nin Halep defterdarı olarak özellikle irsaliye hususundaki başarısının takdir gördüğü anlaşılmaya rağmen dönemin tarihçileri onun Halep yıllarıyla alakalı farklı iddialar ortaya atmıştır. Selânikî'ye göre, "Haleb Defterdârı Nuh Efendi tahsil ü celb-i malda celâdet ile ma'rûf kazâdan gelenlerde akrânından imtiyâz ile meşhur" idi. Nuh'un mal tahsilinde cesaret ve korkusuzluğu Karaman'dan çıkma devlet adamları arasında kendisini daha üstün ve meşhur kılmıştı. Ancak, "husûsâ hîle ve hud'ada Kelîle ve Dimne hikâyâtı istilâhâtıyla hâtır-nişândur deyü hikayet olunur" diye belirten Selânikî, Nuh'un Kelile ve Dimne hikayelerinin üslubuyla anlatılabilecek türlü hîle ve düzenbazlıklarıyla da hatırlandığını belirtmişti. Hatta 22 Muharrem 1000/9 Kasım 1591'de Halep defterdarlığından azledilmesini de buna bağlamıştı.⁷⁴ Selânikî'nin mal defterdarı olarak taşradaki hizmetlerinin hakkını vermesine rağmen Nuh Efendi'yi hilekârlıkla suçlaması onun devlet kayıtlarına yansımayan bazı usulsüz işlerinin başkentteki devlet erbabı arasında bilindiğini düşündürür. Ancak, kendisinin taşradan gelen rivayetlere dayanarak Nuh'a karşı önyargı beslemesi de ihtimal dahilindedir. Öte yandan, Nuh Efendi de Halep'ten azledildikten sonra

70 BOA, A.DVNSMHH.d.73/716.

71 Mesela Şirvan ve Tebriz'de kalan askerler bu yüzden büyük karışıklıklar çıkarmıştı, bkz. Özçelik, "Acem Serhaddinde Cafer Paşalar", s. 161-163, 186-187.

72 BOA, MAD.d.7146, s. 240-241; Shimizu, *a.g.m.*, s. 38, 49-50.

73 BOA, A.DVNSMHH.d.67/385.

74 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595)*, haz. Mehmet İpşirli, c. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999, s. 258.

herhangi bir cezaya tabi tutulmamış ve memleketi Lârende'de yaptırdığı saraya dönmüştü. Kısa bir süre sonra ise Evâil-i Safer 1000/18-27 Kasım 1591'de Kıbrıs beylerbeyi atanmıştı.⁷⁵

1584'te kısa süren Kıbrıs mal defterdarlığı sırasında Nuh Efendi, eski baş-defterdar Mehmed Paşa'nın Kıbrıs beylerbeyi olarak atanmasına şahit olmuştu. Daha önce kısaca temas edildiği üzere, aslında bu dönemde maliye kökenli pek çok ismin eyaletlere beylerbeyi atanmasında artış yaşanmıştı. Mesela, III. Murad'ın Manisa'daki şehzadelik yıllarından itibaren malî işleriyle ilgilenen Kara Üveys Paşa onun saltanatında önce baş-defterdarlık ve daha sonra birçok eyalette valilik yapmıştı. Üveys Paşa özellikle eyaletlerin malî sıkıntılarıyla ilgilenmesiyle öne çıkmıştı.⁷⁶ Nuh Paşa'nın akrabalarından ve eski defterdarlardan Hacı İbrahim Paşa da Şam ile Halep arasında maddi konular yüzünden meydana gelen karışıklıkla ilgilenmesi için Temmuz 1598'de Halep valisi atanmış ve Halep'ten başkente yeniden irsaliye gönderilmesini sağlamıştı.⁷⁷ Safevî seferleri sırasında eyaletlerin iktisadî düzenlerinde meydana gelen bozulma, muhasebe işlerindeki karmaşa ve eyaletten başkente gönderilen irsaliyelerdeki aksama, hem mal defterdarlarının askerî sınıfa mensup kişilerden seçilmesinde hem de eski mal defterdarı ve baş-defterdarlarının beylerbeyi atanmasında gözle görülür bir artışa sebep olmuştu. XVII. yüzyılda da devam eden bu tarz atamalarda beylerbeyiler nâzır-ı emvâl sıfatıyla anılmıştı.⁷⁸ Ayrıca Nuh Paşa'nın döneminde eski baş-defterdarlar eyaletlerin muhasebesiyle ilgilenmeleri ve irsaliye göndermeleri için Karaman beylerbeyi payesiyle emekli edilmeye başlanmıştı.⁷⁹

Kıbrıs Beylerbeyi Nuh Paşa'dan beklenen eyaletin malî denetimini sağlaması ve tatmin edici miktarda irsaliye göndermesiydi. Mart 1592'de kendisine Kıbrıs'ta ulufe alan askerlerin sayıları bilinmediği için ulufeli askerlerin yoklamasını

75 *Tarih-i Selânikî*, c. I, s. 259; Seyyid Lokmân, *Zübdetü't-Tevârih: Osmanlı Tarihi (1299-1595), (İnceleme-Tenkitledi Metin)*, haz. İbrahim Pazan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları, 2022, s. 503.

76 İlhan Gök, "III. Murad'ın Devlet Adamlarından Kara Üveys Paşa'nın Hayatı ve Muhallefatı (1591)", *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 4, sayı 4, 2022, s. 54-61; M. Tayyib Gökbilgin, "Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği 1578-1580", *Tarih Dergisi*, cilt 2, sayı 3-4, 1952, s. 17-34.

77 Emirhan Özçelik, "Fransa Büyükelçisi Achille de Harlay de Sancy'nin Kaleminden Bir Osmanlı Sadrazamının Hayatı: *Relation de la vie & de la mort de Nassouf Pasha*", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımları*, sayı 21, 2023, s. 29.

78 İ. Metin Kunt, "Devolution from the Centre to the Periphery: An Overview of Ottoman Provincial Administration", *The Dynastic Centre and the Provinces: Agents & Interactions*, ed. Jeroen Duindaim, Sabine Dabringhaus, Leiden, Brill, 2014, s. 40-41; Shimizu, *a.g.m.*, s. 44-52.

79 *Tarih-i Selânikî*, c. II, s. 550-551.

yapması emredilmişti.⁸⁰ Ancak, Nuh Paşa Kıbrıs'tan merkeze istenilen miktarda irsaliye göndermemesi üzerine Temmuz 1592'de azledilmişti.⁸¹ Kısa süren Kıbrıs beylerbeyiliğinden sonra 7 Rebiülevvel 1001/12 Aralık 1592'de Rum beylerbeyi atanan⁸² Nuh Paşa, vazife yerine ulaşmadan hazineye teslim ettiği akçelerin bazılarının hileli olduğu ortaya çıkınca görevden alınmıştı.⁸³ Böylece, Selânikî'nin gündeme getirdiği Nuh'un hilekârlık yönüne dair ilk somut hadise vuku bulmuştu. Mayıs 1594'te devlet merkezinde, doğu eyaletlerinin gelir-gider ve irsaliye hesaplarını tahkik etmeye karar verildiğinde Nuh itibarını yeniden kazanabilmişti. Daha önce değinildiği üzere, İstanbul'a çağırılan eski Halep defterdarlarının muhasebeleri incelenmiş ve Nuh'un eksiksiz irsaliye gönderdiği tespit edilmişti.⁸⁴ Bu tahkikattan temiz çıkan Nuh, eskiden muhassıl-ı emvâl olan Kubbealtı veziri Hadım Hasan Paşa'nın vasıtasıyla 29 Şevval 1002/18 Temmuz 1594'te baş-defterdar tayin edilmişti.⁸⁵

Nuh Paşa'nın Rum beylerbeyiliğinden azlinden baş-defterdar atanmasına kadar geçen zamanda Safevîlere karşı on iki sene süren mücadelelerin ardından bu defa Habsburglara savaş ilan edilmişti. Nuh'un baş-defterdar atandığı tarihte Sinan Paşa Yanıkkale kuşatmasını sürdürüyordu.⁸⁶ Seferlerin masrafları bu dönem baş-defterdarların meslekî yükünü arttırmıştı. Mesela, Nuh'un selefi Hasan Efendi, Hazîne-i Âmire'deki akçe eksikliği yüzünden ulufelerin zar zor ödendiği bu zamanda şikk-ı sanî defterdarlığından akçe toplamak suçlamasıyla azledilmiş ve mallarına el konulmuştu.⁸⁷ Başarısız olması halinde malını ve hayatını kaybetme riski taşıyan Nuh'un ilk sınavı ulufeleri ödemek olmuştu. Koca Sinan Paşa'nın Eylül 1594'te Yanıkkale'yi fethinden sonra kapıkulu askerlerinin masar mevacibi için 15.350.000 akçeyi bir araya getirmiş ve askerlere dağıtabilmişti (Aralık 1594).⁸⁸ Nuh Paşa ilk sınavından başarıyla çıktıktan kısa bir süre sonra III. Murad vefat etmişti (17 Ocak 1595). Padişahın cenaze töreninin ardından III. Mehmed'in cülusuna katılan Nuh, yeni padişahın

80 BOA, A.DVNSMHM.d.69/476 (5 Cemaziyülahır 1000/19 Mart 1592).

81 *Tarih-i Selânikî*, c. I, s. 275.

82 BOA, KK.d.253, s. 14.

83 *Tarih-i Selânikî*, c. I, s. 309; *Zübdetü 'l-Tevârih*, s. 507, 509.

84 *Tarih-i Selânikî*, c. I, s. 366-367, 388-389.

85 Filiz Yıldırım, "1141 Numaralı ve 1593-1595 Tarihli Tahvil Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme-Dizin)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2010, s. 132; *Tarih-i Selânikî*, c. I, s. 380; Sağırılı, "Târîh-i Âl-i Osman", s. 85.

86 Detaylı bilgi için bkz. Önal, *a.g.t.*, s. 226-277, 353-399.

87 *Tarih-i Selânikî*, c. I, s. 379-380.

88 *Tarih-i Selânikî*, c. I, s. 423.

isteğiyle III. Murad'ın borçlarının ödenmesiyle ilgilenmişti.⁸⁹ III. Mehmed'in devlet kadrolarında yeni atamalar yapması üzerine, 1 Cemaziyülahır 1003/11 Şubat 1595'de Trablusşam beylerbeyi tayin edilmişti.⁹⁰ Bir süre sonra görev yeri değiştirilerek 16 Ramazan 1003/25 Mayıs 1595'te Batum beylerbeyi atanmıştı.⁹¹ Bu tayinler Nuh Paşa'nın baş-defterdarlıkla zirveye ulaşan kariyerinin yavaş yavaş sona erdiğine ve emeklilik zamanının geldiğine işaret ediyordu.

III. Mehmed'in Eğri seferine çıktığı dönemde Nuh Paşa tekrar tarih kayıtlarına girmiştir. Temmuz 1596'da Karaman muhafazasıyla görevlendirilen Nuh, normalde eski baş-defterdarların emekliliklerini geçirdikleri Karaman'da gündün güne şiddetini arttıran eşkıyalık olaylarıyla ilgilenmekle görevlendirilmişti. O zamana kadar mal defterdarı olarak başladığı pişme döneminde maliyedeki başarılarıyla baş-defterdarlık ve beylerbeylik mertebelerine yükselmişti. Hayatının bu devresinde bir savaşın bitip yeni bir savaşın başlamasına ve savaşların malî külfetlerine şahit olmuştu. Savaşların maddî ihtiyaçlarına ve eyaletlerin iktisadî sıkıntılarına çözüm üreterek öne çıkan Nuh Paşa, yanma döneminde artık kalemden kılıca geçiş yaparak, Habsburg seferlerine katılacak ve Osmanlı ordusunun serdarı olarak Celâflilere karşı savaşacaktı.

Yandım: Eyalet Muhafızı, Eyalet Birlikleri Komutanı ve Anadolu Serdarı Nuh Paşa

1593 yılında başlayan Habsburg seferlerine her yıl doğu eyaletlerinin birlikleri katılmak zorundaydı. Bu durumda eyaletlerin güvenliği için belirli sayıda asker geride bırakılıyordu. III. Mehmed'in Eğri seferi öncesinde sayısı ve şiddeti artan eşkıyalık olaylarına karşı eyaletlerin güvenliğini güçlendirmek için eski beylerbeyleri eyalet muhafızı olarak atanmaya başlamıştı.⁹² Bu yeni düzenlemenin ardından Nuh Paşa, yüksek ihtimalle Mart 1596'da Karaman muhafızı tayin edilmişti.

Nuh Paşa'nın eyalet muhafızı atanmasında Karaman'da meydana gelen bir isyanın etkisi olabilir. Mart 1596'da Karaman'da Turgud-ili'nde yaşayan Davudoğulları'na mensup biri "Âl-i Selçuk'un âhiri Alâeddin Ferâmurz neslindenim" iddiasıyla başkaldırmıştı. Osmanlıların zulüm ve haksızlık

89 *Tarih-i Selânikî*, c. II, s. 440.

90 *Tarih-i Selânikî*, c. II, s. 446, 454.

91 *Tarih-i Selânikî*, c. II, s. 479.

92 Mustafa Akdağ, *Celâli İsyanları (1550-1603)*, Ankara, Ankara Üniversitesi DTFC Yayınları, 1963, s. 159-160.

yoluna saptığını, kendisinin ise adaleti temsil ettiğini söyleyerek sefere götürülmesi gereken davarlara el koymuştu. Mısır'dan İstanbul'a nakledilen hazineyi de ele geçirmek istemiş fakat başarılı olmamıştı.⁹³ Karaman'ı bilen ve muhtemelen daha önce Davudoğulları ile ilgilenen Nuh, bu olaydan sonra eyaletin muhafazası için tercih edilmiş olmalıdır. Eyalet muhafızı iken kendisine yazılan hükümlerden bir kısmı da bu isyanla ilgilidir. Bir hükümde, Davudoğlu Halil'in etrafına topladığı eşkıyalarla günden güne güçlendiği haber verildikten sonra emrindeki tımarlı sipahiler ve il erleriyle gerekirse asiyle savaşması emredilmişti.⁹⁴ Ancak, Nuh Paşa'nın olayla ilgili başkente sunduğu rapora göre, eyaletin muhafazasında bırakılan tımarlı sipahiler Davudoğullarına karşı savaşmak istememiş ve emirlerine uymamışlardı. Bunun üzerine Karaman'daki kadılara sipahileri Nuh Paşa'nın yanına sürmeleri ve gitmeyenlerin dirliklerini iptal etmeleri emredilmişti.⁹⁵

Nuh Paşa, Davudoğulları dışında eyaletin farklı bölgelerinde ortaya çıkan eşkiya çeteleriyle de mücadele etmişti. Mesela, 200-300 adamıyla köylere dadanıp reayanın malını gasp eden eski Yenişehir sancakbeyi Bâyezid Bey'i yakalayıp Konya Kalesi'nde hapsedmesi gerekmişti.⁹⁶ Kırşehir'i 200 atlı sekbaniyle yağmalayan Kôr Bahaddin isimli eşkiyayı yakalamakla meşgul olmuştu.⁹⁷ Konya'da haptisten kaçtıktan sonra sipahi oğlanı namıyla bayrak kaldırıp etrafına adamlar toplayan ve köyleri basıp hayvanlarını çalan Kôr İhsan'ı yeniden hapse atmaya uğraşmıştı.⁹⁸ Buna benzer başka meselelerle de ilgilenen Nuh eyaletin düzen ve istikrarının sağlayabilmişti. Lârende kadısının başkente sunduğu rapora göre, Nuh'un eyalet muhafızı olduğu günden beri eyalette eşkiya zulmü azalmıştı ve bu yüzden bahsi geçen kadı onun suhpleri de etkisiz hale getirmesini istemişti.⁹⁹ Hatta kısa süre için kendisinin yerine eyalet muhafızı atanan Adana hâkimi Mehmed Bey'in altı yüz adamıyla halka zulmetmesi üzerine kaza kadıları Divan'a mektup göndererek, eşkiyaları kovup eyalette güvenliği sağlayan Nuh'un tekrar muhafız olarak atanmasını istemişler ve talepleri yerine getirilmişti.¹⁰⁰ Nuh Paşa memleketini Davudoğullarının başkaldırısına, eşkiyaların saldırılarına ve memurların suistimallerine karşı muhafaza etmede başarılı olunca karşılığında III.

93 *Tarih-i Selânikî*, c. II, s. 581.

94 BOA, A.DVNSMHH.d.74/169.

95 BOA, A.DVNSMHH.d. 74/648 (17 Zilkade 1004/13 Temmuz 1596).

96 BOA, A.DVNSMHH.d.74/281.

97 BOA, A.DVNSMHH.d.74/311.

98 BOA, A.DVNSMHH.d.74/319.

99 BOA, A.DVNSMHH.d.74/128.

100 BOA, A.DVNSMHH.d.74/448.

Mehmed'in Eğri seferinden dönüşünden kısa bir süre sonra Karaman beylerbeyi tayin edilmişti (Aralık 1596).¹⁰¹

Malî yetenek ve tecrübelerine askerî beceriler ekleyen Nuh Paşa, Karaman beylerbeyliğine yükselmiş ve Karaman eyaleti birliklerinin komutanı olarak Habsburg seferine katılma şansını yakalamıştı. III. Mehmed'in Eğri Kalesi'nin fethi ve Haçova Meydan Muharebesi zaferiyle neticelenen seferinden sonra 1597'de Satırcı Mehmed Paşa'nın serdarlığında Osmanlı ordusu Habsburg seferine çıkmıştı. Haziran 1597'te Karaman beylerbeyliğinde ibka edildikten¹⁰² sonra Nuh, eyalet askerleriyle sefere davet edilmişti. Osmanlı ordusuyla Ekim 1597'te Budin'e ulaşan Serdar Satırcı Mehmed Paşa'nın ilk hedefi Habsburgların işgal ettiği Tata Kalesi'nin geri almak ve ikinci işi Yanıkkale'yi kuşatan düşman ordusunu uzaklaştırmaktı. 8 Ekim'de kaleyi kuşatan serdar dört gün sonra Tata'yı tekrar fethetmiş ve Yanıkkale'deki muhafızlara mühimmat göndermişti. Bu sırada 13 Ekim'de Karaman birlikleriyle orduya yaklaşan Nuh Paşa ile Tata Kalesi'nden firar eden düşman askerleri arasında Seksar Köprüsü civarında şiddetli bir çatışma yaşanmış ve Nuh düşman askerlerini püskürtmüştü. Ardından serdarla buluşmuş ve düşmanın Yanıkkale kuşatmasını kaldırması üzerine orduyla birlikte Budin'e dönmüştü. Serdarın Budin'e dönmesini hatalı bulan bazı komutanların ısrarıyla Osmanlı ordusu Estergon'u kuşatmak için harekete geçmişti. Bu sırada Habsburg ve Erdel birlikleri Vaç'ta Osmanlı ordusuyla karşılaşmıştı. Nuh Paşa'nın Karaman birlikleriyle ordunun sağ kolunda mücadele ettiği bu savaşta Osmanlılar galip gelmişti (3 Kasım 1597). Galibiyete rağmen kış şartlarının ağırlığını hissettirmesi üzerine Osmanlı birliklerinin kışlaklara dağılmasına karar verilmiş ve Nuh Paşa da Karaman askerleriyle Budin muhafazasında görevlendirilmişti.¹⁰³

Nuh Paşa, ilk seferinde düşman birlikleri karşısında önce bir küçük çatışmadan ve sonra bir büyük muharebeden zaferle ayrılmıştı. Satırcı Mehmed Paşa 1598'te Erdel'e sefere çıktığında Nuh'un Karaman askerleriyle Budin'in muhafazasında kalmasına karar verilmişti. Serdar, Varad kuşatmasını sürdürürken, 5 Ekim 1598'de Habsburg ordusu Budin'i kuşatmıştı. 25.000 asker ve 140 topa sahip Habsburg ordusunun 2 Kasım'a kadar süren saldırıları boyunca Nuh, Karaman askerleriyle Budin'i savunmuş ve şehrin işgal edilmesini önlemişti.¹⁰⁴ Kuşatmadan

101 *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, haz. Ziya Yılmaz, c. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003, s. 179; Naîmâ Mustafâ Efendi, *Târih-i Naîmâ (Ravzatü'l-Hüseyin Fî Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, haz. Mehmed İpşirli, c. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, s. 124.

102 BOA, KK.d.254, s. 7.

103 *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 199-202; Sağırılı, "Nuhbetü't-Tevârih", s. 526-530.

104 Feridun Emecen, "Onbeş Yıl Seferleri Tarihinden Bir Safha: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598

sonra yine Budin’de kışlayarak şehrin muhafazasında görevlendirilmişti.¹⁰⁵ Serdar Damad İbrahim Paşa’nın 1599 ve 1600 yıllarında düzenlediği seferlere Karaman askerleriyle katılan Nuh, Kanije kuşatmasında metrislerde hizmet etmiş ve kalenin fethedilmesine katkı sağlamıştı.¹⁰⁶ Temmuz 1601’de Damad İbrahim Paşa ölünce durumdan istifade eden Habsburglar İstolni-Belgrad’ı ele geçirmişti. Bu seferin sonunda yaklaşık dört senedir Macaristan’da görev yapan Nuh Paşa’ya sonraki sene sefere katılma şartıyla Karaman askerleriyle memleketine dönme izni verilmişti.¹⁰⁷ Temmuz 1602’de Anadolu beylerbeyi tayin edilen Nuh¹⁰⁸, kısa süre sonra Anadolu muhafızı olarak görevlendirilmiş ve Habsburg seferlerindeki vazifesi sona ermişti.

Habsburg seferlerinde yaklaşık dört sene boyunca hizmet etmesine rağmen Nuh Paşa’nın faaliyetleri ve başından geçenler hakkında çok az bilgiye ulaşılabilmektedir. Seferdeki ilk yılında Vaç Muharebesi’nde zafer kazanan, ertesi sene Budin’i Habsburglara karşı müdafaa eden ve ardından Kanije’nin fethedilmesine katkı sağlayan Nuh, yeterince askerî tecrübe ve beceri kazanmış olmalıdır. Bu sayede doğu eyaletlerinde düzen ve istikrarı ortadan kaldıran Celâlılere karşı yürütülen mücadelelerde görev almaya hak kazanmıştır.

Nuh Paşa, Karaman askerleriyle Habsburglara karşı savaşmış Macaristan’da kışlarken, Anadolu’da Celâlî isyanları eyaletlere yayılarak büyümüşü. Celâlî olaylarının yerelden genele yayılması Nuh’un memleketi Karaman’da başlamıştı. Osmanlı ordularının Macar ve Eflak cephelerinde savaştığı bir dönemde, Temmuz 1599’da eski Habeş beylerbeyi Bosnavî Hüseyin Paşa, Karaman’da isyan edip celâlî olmuştu. Aslında Hüseyin Paşa başkentte birçok kişiye pişkeş ve hediye vererek eyalet muhafazası, eşkiya teftişi ve asker sürme vazifelerini icra etmek için Anadolu ve Karaman muhafızı atanmıştı. Ancak, kısa zamanda yanına yüzlerce tüfekli sekban ve nefer toplayarak halkı soymaya ve uğradığı yeri harap etmeye başlamıştı.¹⁰⁹ Nuh Paşa’nın mütesellimi Mehmed Çavuş il-erleri ve kapı halkından müteşekkil iki bin kişilik kuvvetle Aksaray yakınlarında Hüseyin Paşa ile savaşmış fakat mağlup olmuştu.¹¹⁰

Varad Seferi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 15, 1997, s. 265-305; Doberdoi Bánlaky József, *A magyar nemzet hadtörténelme*, c. 14, Budapest, Károly Grill Publishing Company, 1945, s. 1149.

105 *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 225, 227.

106 *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 275-296.

107 *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 305-310, 320.

108 *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 329, 330-335.

109 *Tarih-i Selânikî*, c. II, s. 816.

110 Sağırılı, “Nuhbetü’t-Tevârih”, s. 574.

Hüseyin Paşa bir süre sonra Karayazıcı ile bir araya gelerek doğu eyaletlerine yönelik geniş çaplı saldırılar düzenlemeye başlamıştır. Bunun üzerine İstanbul, asileri yakalamak ve isyanları bastırmak için Ağustos 1599'dan itibaren Celâlî serdarları görevlendirmeye karar vermişti. 1599-1602 yılları arasında Sinanpaşa-zâde Mehmed Paşa ve Sokullu-zâde Hasan Paşa komutasında gerçekleştirilen seferler sonucunda Hüseyin Paşa öldürülmüş ve Karayazıcı meydan muharebesinde mağlup edilmişti. Ancak, Karayazıcı'nın ölümünden sonra Celâlîlerin liderliğini üstlenen Deli Hasan, Osmanlı ordularını birkaç defa mağlup etmişti. Bu dönemde Osmanlılar Habsburg seferleri sebebiyle Celâlîlere karşı ordu kurmakta zorlanmış ve Anadolu serdarları başarı elde edememişti. Nisan 1603'te Deli Hasan Bosna valisi olmayı kabul edince Celâlîler ordu halinde hareket etme kabiliyetini kaybetmiş ve farklı asi liderlerin emrinde çeşitli bölgelere dağılmıştı.¹¹¹

Temmuz 1602'den itibaren Anadolu muhafızı olarak göreve başlayan Nuh Paşa, Celâlîlere karşı kurulacak ordunun hazırlıklarıyla ilgilenmişti. Bu dönemde doğu eyaleti birliklerinin bir kısmı Habsburg seferlerine ve bir kısmı da Celâlî seferlerine taksim edilmişti. Nuh Paşa bu birliklerin bir araya gelmesinden ve orduların mühimmatının temin edilmesinden sorumluydu. Ancak, birlikleri toplamak kolay olmuyordu. Mesela Tire Kadısı Mehmed Efendi III. Mehmed'e bir arz yazarak, Saruhan ve Aydın livalarında halkın Celâlî korkusu yüzünden yurtlarını terk etmeye meyilli olduklarını ve Habsburg seferinden dönen Aydın Sancakbeyi Mehmed Bey'in bu korkunun bir nebze azalmasını sağladığını bildirmiş; bu nedenle Mehmed Bey'in sancak askerleriyle Bursa'da olan Nuh Paşa'nın yanına gitmeyerek Aydın'da kalmasına izin verilmesini istemişti.¹¹² Bu tür aksaklıklar yüzünden Celâlî serdarları Hüsrev Paşa ve Hafız Ahmed Paşa, Celâlîlere karşı mücadele edemeyip azledilmişti. Bu sırada 28 Şaban 1011/10 Şubat 1603'te Nuh Paşa Anadolu beylerbeyi atanmıştı.¹¹³ Bursa'da kalmayı sürdüren Nuh Paşa'ya içki satışını yasaklaması ve içki satanların mallarına el koyup hapse atması emredilmişti.¹¹⁴ Nuh Paşa, affedilmesi halinde binlerce eşkiyanın peyda olacağını öngördüğü halde¹¹⁵ Celâlîlerin lideri Deli Hasan'ın

111 Akdağ, *a.g.e.*, s. 190-226; William J. Griswold, *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s. 14-37; Levent Kaya Ocakaçan, "The Reconquest of Ottoman Fiefs: The Karayazıcı Rebellion in Venetian Documents (1598-1602)", *Journal of Turkish Studies*, sayı 53, 2020, s. 269-284.

112 BOA, İbnülemin Tasnifi Belgeleri (İE), Dahiliye (DH). nr. 87/6519.

113 BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD).d.18155, s. 108.

114 BOA, İE.DH.28/2503 (15 Zilkade 1011/26 Nisan 1603).

115 Mustafa Akdağ, "Celâlî İsyânlarından Büyük Kaçgunluk, 1603-1606", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 1964, s. 18.

Bosna beylerbeyi atanmasından kısa bir süre sonra Anadolu'ya yayılan Celâfleri yakalayıp faaliyetlerine son vermek için vezaretle Anadolu serdarı tayin edilmişti (22 Zilkade 1011/3 Mayıs 1603).¹¹⁶

Celâli serdarı Nuh Paşa, vakit kaybetmeden Kütahya'da ordu hazırlıklarına başlamıştı. Anadolu ve Karaman eyaleti askerleri yanında merkezden silahdar ve sol ulufeci süvarileri de orduya katılmıştı. Halep beylerbeyi Nasuh Paşa'ya da birlikleriyle Nuh Paşa'ya katılması emredilmişti.¹¹⁷ Nuh Paşa, selefi Hafız Ahmed Paşa'nın hizmetinde olan cebeci ve kapıcıların da yoklamasını yapmıştı.¹¹⁸ Bir süre sonra Nuh Paşa, III. Mehmed'e bir telhis yazarak ordu hazırlıkları hakkında bilgi vermişti. Kurban Bayramı'na kadar (10 Zilhicce 1011/21 Mayıs 1603) Bursa'da dernekte olacak ve başkentten kapıkulu askerlerinin gelmesini bekleyecekti. Bayramdan sonra Eskişehir'e hareket edecek ve sancaklardan askerler geldikten sonra Celâfler üzerine gidecekti. Nuh Paşa, Anadolu, Karaman, Rum, Zülkadriye ve Batum beylerbeyilerinin eyalet askerleriyle Habsburg seferine memur olduğunu belirtmişti. Celâli seferine katılmaları için başkentten yeniçeri, silahdar ve sol ulufeciler yanında Halep, Şam, Trablusşam, Rakka, Diyarbakır, Erzurum ve Revan beylerbeyilerine emirler göndermişti. Ekrad beyleri, Adana hakimleri, Şam yeniçerileri ve Kilis'te olan Canpolad-zâde Hüseyin Paşa'yı da sefere davet etmişti. Nuh Paşa, bütün birliklerin toplanmasıyla Anadolu'da tekrar huzur sağlamayı umut ediyordu. Son cümlesinde Hafız Ahmed Paşa ve eski serdar Hüsrev Paşa'nın seferleri ilgilendiren meselelerde emirler vermesinin karışıklığa sebep olduğunu bildirmiş ve bu duruma bir çözüm bulunmasını istemişti.¹¹⁹ 28 Zilhicce 1011/6 Haziran 1603'te her iki paşaya şikâyetçi dinlememeleri, tuğra çekmemeleri ve vergi toplamaları hususunda emirname gönderilmişti.¹²⁰

Doğu eyaletleri birliklerinin Habsburg ve Celâli seferleri için taksim edilmesi askerlerin toplanmasını daha zor hâle getirmişti. Bu sebeple 7 Safer 1012/17 Temmuz 1603'te Kütahya'da, sefere katılmayan askerlerin evlerinin mühürleneceği ve kendilerinin de kapılarının önünde asılacağı ilan edilmişti.¹²¹ Buna rağmen Nuh Paşa da askerî birlikleri bir araya getirmekte selefleri gibi zorluklar yaşamıştı. Diyarbakır Beylerbeyi Ömer Paşa III. Mehmed'e yazdığı arzda,

116 BOA, MAD.d.18155, s. 128.

117 *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 349.

118 BOA, İE.DH.6/524 (2 Zilhicce 1011/13 Mayıs 1603).

119 Cengiz Orhonlu, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler: Telhisler (1597-1607)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970, s. 77-78.

120 BOA, İE.DH.5/432.

121 BOA, C.AS.292/12137.

bundan önce Diyarbakır'da zeameti olan dergâh-ı âlî müteferrika ve çavuşlarının Celâlî seferine katılmaları emredilmişken, son günlerde bu askerlerin Habsburg seferine gitmelerine dair haberlerin yayıldığı ve bu yüzden kararsız kaldığını bildiriyordu. Kendisine geçen sene Habsburg seferine gidenleri yine Rumeli'ye göndermesi ve geri kalanlarla Nuh Paşa'ya katılması emredilmişti.¹²² Ancak Nuh Paşa'nın telhisleri sıkıntının bu kadar basit olmadığını ortaya koyuyordu. Buna göre, Ömer Paşa ve Diyarbakır'dan asker sürmekle görevlendirilen Kapıcı-başı Abdülkerim Ağa arzlar gönderip, Kürt bölgelerinden çok fazla asker gelmesini ümit ettiklerini fakat kısa süre önce Kürt beylerinin bölgede karışıklık çıkarması üzerine şimdi buradan hiç asker gelemeyeceğini bildirilmişlerdi. Ayrıca Ömer Paşa kapıkulu askerlerinin taşkınlık çıkarmasından da şikayetçiydi. Yakın zamanda Erzurum beylerbeyi değiştirildiği için Erzurum'dan da asker gelemeyecekti. Şam yeniçerileri de beylerbeyleri olmadan savaşa katılmayacaklarını beyan etmişlerdi. Nuh Paşa “askerin bu vechile olan hareketi ile bilmezüz hâl neye vara” diyerek durumun vahametine dikkat çekerken, Eskişehir'den Konya'ya hareket etmeye hazırlandığını söylemiş; orduya katılacak beylerbeyi ve sancakbeyilerine sefere davet eden yeni emirler gönderilmesini istemişti.¹²³

Eyaletlerden yeterli sayıda asker gelmemesi dışında Nuh Paşa'yı etkileyen bir diğer gelişme Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın Celâlî seferi finansmanı için ayrılan bütçeye yönelik eleştirileriydi. Bu konuda III. Mehmed'e yazdığı ilk telhiste, Habsburg seferine gidecek kapıkullarının mevacipleri için 600.000 flori gerektiğini, fakat şimdiye kadar 400.000 florinin kendisine verildiğini hatırlatmıştı. Üstelik Nuh Paşa'nın emrindeki kapıkulu askerlerine de 136.000 flori ödenmeliydi. Bu durumda Habsburg seferine katılan askerlerin maaşlarına geri kalan flori yetmeyecekti. Sadrazam, 100.000 floriyi Nuh Paşa'ya ayırdıktan sonra 300.000 floriyi Habsburg seferine giden kapıkullarına tahsis edeceğini fakat bu paranın maaşları ödemeyeceğini belirtmişti. III. Mehmed ise sadrazamın yakınmasına “bu kadar hazîne verdük daha ne istersin ceddin ruhiçün bir daha istersen ikaba müstehak olursun” diye sert bir cevap vermişti.¹²⁴ İkinci telhisinde şikâyet etmekten kaçınan sadrazam, kapıkulu süvarileri ve yeniçerilerinin büyük bir kısmı Macaristan'da görevlendirilirken, silahdar ile sol ulufeciler ve bir miktar yeniçeri ile kapıkulu askerinin Nuh Paşa'nın ordusuna gönderildiğini açıklamıştı. Sadrazam, Nuh Paşa'nın emrindeki kapıkullarının ulufelerini de talep etmişti, zira kendisi maaşları ödeyemediği için henüz Bursa'dan hareket edememişti. Ayrıca

122 BOA, İE.DH.6/617 (18 Muharrem 1012/28 Haziran 1603).

123 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 46-47.

124 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 27-28.

kapıkullarına toplamda ödenecek 400.000 florinin 100.000'ini Nuh Paşa'ya göndermeyi ve geri kalanını Habsburg seferinde bulunanlara tahsis etmeye karar vermişti.¹²⁵ Ulufelerin başkentten ödenmesi kararlaştırılmasına rağmen Nuh Paşa'nın Anadolu'daki mukataa ve diğer kalemlerden para toplaması merkezin tepkisini çekmişti. Sultan bir daha vilayet gelirlerini asker ve sefer masraflarına harcarsa cezalandırılacağını bildirilmişti.¹²⁶

Temmuz 1603'den itibaren Nuh Paşa Anadolu'nun farklı bölgelerinde etkinliklerini sürdüren Celâlîlerle mücadele etmeye başlamıştı. Serdar, Orta Anadolu'ya geçmeden önce Batı Anadolu'daki bazı Celâlî olaylarıyla ilgilenmişti. Hamid etrafında uzun seneler eşkıyalık yapan Neslizâde'ye bir sancakbeyliği görevi verilerek sekbanlarıyla devlet hizmetine geçmesine vesile olmuştu.¹²⁷ Habsburg seferine giden Hamid sancakbeyi Osman Bey'in, kethüda olarak atadığı Ahmed isimli bir levent dört-beş yüz levent daha toplayıp köy ve kasabaları gezip halka zarar veriyordu. Nuh Paşa bu leventlerin faaliyetlerine son vermesi için güvenilir bir komutanını görevlendirmişti.¹²⁸ Benzer şekilde Kütahya kahya-yeri olduğu iddiasıyla kırk-elli sipahi toplayarak Uşak'ta insanların mallarına el koyan asilerin yakalanmasıyla da ilgilenmişti.¹²⁹

Batı Anadolu'daki olaylarla ilgilendikten sonra Nuh Paşa, 15 Safer 1012/25 Temmuz 1603'da Konya'ya ulaşmıştı. Burada bir ay kalan serdar, III. Mehmed'e yazdığı telhiste, ilk önce Diyarbakır Beylerbeyi Ömer Paşa'nın eyalet askerleriyle orduya katılmadığını haber vermişti. Eski Şam beylerbeyi Osman Paşa ise iki bin askeriyle ordugâha gelmiş, hatta dört bin askeriyle Niğde etrafında asilik yapan ve daha önce de devlet görevlerini reddeden Gurgur-oğlu'nu da serdarın ordusuna katılmaya ikna etmişti.¹³⁰ Gurgur-oğlu 1603 yılının yazından beri Ankara civarında faaliyetlerini sürdüren Celâlîlerden Karakaş Ahmed'e karşı mücadelelerinde serdara yardımcı olmuştu.¹³¹ Nuh Paşa, asi liderler dışında eşkıyalığa meyleden ümera ile de mücadele etmişti. Mesela, Sivas eyaletine bağlı Divriği'de sancakbeyi ve diğer memurların halka uzun zamandır zulmettiği ve Hadım Hüsrev Paşa'nın zamanında bu sıkıntıya çözüm üretmediği ortaya çıkınca kendisine bu meseleyle ilgilenmesi emredilmişti.¹³² Konya'ya ulaştığı

125 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 36.

126 BOA, İE.DH.7/708 (21 Rebiülevvel 1012/29 Ağustos 1603).

127 BOA, İE. DH.6/608 (26 Muharrem 1012/6 Temmuz 1603).

128 BOA, İE.DH.7/702 (Evâhir-i Rebiülevvel 1012/28 Ağustos-7 Eylül 1603).

129 BOA, Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri, C.ZB.29/1434 (5 Safer 1012/15 Temmuz 1603).

130 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 48; BOA, İE.DH.6/612 (26 Muharrem 1012/6 Temmuz 1603).

131 Orhonlu, *a.g.e.*, s. 47; Akdağ, *a.g.e.*, s. 221-222.

132 BOA, C.ZB.28/1361.

sıralarda ise halktan fazla vergi alan Ankara sancakbeyi Ömer Bey ve kethüdasını yola getirmişti.¹³³

Anadolu'da eşkıya takibi ve eyaletlerde güvenliği tesis etmekle uğraşan Nuh Paşa, bir süre sonra görevden alınmıştı. Bazı rivayetlere göre Nuh Paşa, Konya ve Aksaray'dan sonra Sivas'a gitmiş fakat eşkıyaların etkinliklerine son verememişti. Üstelik yanındaki askerler eşkıyalar gibi köy ve kasabaları yağmalamış ve halka zarar vermişti. Bu haber başkente ulaşınca Nuh Paşa serdarlıktan azledilmişti (Ekim 1603).¹³⁴ Diğer bir rivayete bakılırsa, Nuh'un azledilmesinin sebebi Sadrazam Yemişçi Hasan Paşa'nın kendisine olan düşmanlığıydı.¹³⁵ Mehmed b. Mehmed'in ileri sürdüğü iddiaya göre ise Nuh Paşa "hadd-i zâtında bir keffârete yarar âdem olmayub, husûsen pîr ve dayrî ve münhanî ve za'îfü'l-bünye âdem olduğundan, cemî'â umûrını Sidikli dinilmeğle ma'rûf Mehmed Çavuş nâm mütesellimi görmeğle, bu veçhile ancak Kayseriyyeye değin varub bir maslahat dâhi zuhura getürmemegle ve veliyy-i ni'meti ve hâmîsi olan sâlifü'z-zikr Yemişçi Paşa dâhi Âsitânedede cüz'î zamânda azl ve kati olunmağla" kendisi de serdarlık hasları elinden alınıp azledilmişti.¹³⁶

Nuh Paşa'nın yerine Halep Beylerbeyi Nasuh Paşa yeni Celâlî serdarı olarak atanmıştı. Yeni serdar Osmanlı ordusuna saldırmak için bir araya gelen Celâlî liderlerini mağlup etmeyi başarmıştı (Kasım 1603).¹³⁷ Ancak, meydana gelen bazı gelişmeler Anadolu'da karmaşanın bir süre daha sürmesine sebep olmuştu. Aralık 1603'te III. Mehmed vefat etmiş ve I. Ahmed tahta geçmişti. Yeni Sultan, bir taraftan Mısır Valisi Malkoç-zâde Yavuz Ali Paşa'yı sadrazam ve serdar-ı ekrem atayıp Habsburg seferine gönderirken, diğer taraftan Nasuh Paşa'dan asilerin takibatını sürdürmesini istemişti. 1603'ün sonlarına doğru Safevi orduları I. Abbas'ın emrinde Tebriz ve Revan saldırınca Cigalazâde Sinan Paşa komutasında yeni bir ordunun Acem serhaddinde gönderilmesi gerekmişti. Osmanlı ordusu üç cephede birden savaşmak zorunda kalınca Nasuh Paşa elinde kalan yetersiz kuvvetlerle Celâlî takibini yerine getirememişti.¹³⁸

Safevilere karşı yeniden savaşa girilmesi yüzünden Celâlîlerin faaliyetlerine son verilememişti. Bu durum Lârende'de emekliliğini geçiren Nuh Paşa'nın bu defa sancak muhafızı olarak göreve başlamasının önünü açmıştı. Muhtemelen

133 BOA, İE.DH.5/474 (17 Rebiülahir 1012/24 Eylül 1603).

134 Sağırlı, "Nuhbetü't-Tevârih", s. 602-603; Akdağ, *a.g.e.*, s. 241-242.

135 *Târih-i Na'imâ*, c. I, s. 234.

136 Sağırlı, "Târih-i Âl-i Osman", s. 86.

137 *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 356, 370-371.

138 Özçelik, "Relation de la vie & de la mort de Nassouf Pasha", s. 32-33.

Eylül 1604'te Divan'a yazdığı bir raporda, o senenin yazında Safevî seferine çıkan Şark Serdarı Cigalazâde Sinan Paşa tarafından Karaman'a bağlı İçel sancağının muhafazasıyla görevlendirildiğini açıklamıştı. Önceki sene Nasuh Paşa tarafından mağlup edilen Gurgur-oğlu ve Karakaş adlı Celâlî liderlerinin yanından ayrılan iki bin kadar eşkıyanın İçel'de bulunan köyleri yağmaladığını öğrenmiş ve emrindeki askerlerle eşkıyalara saldırıp kırk üçünü öldürüp pek çoğunu yaralamıştı. Divan'dan kendisine yazılan cevapta ise bu başarısı kutlanmış, kendisi övülmüş ve sancağının muhafazasında hizmetini sürdürmesi için teşvik edilmişti.¹³⁹ Hatta Nuh bir süre sonra Karaman muhafazasına terfi ederek, eyaletin muhtelif sancaklarında meydana gelen yolsuzluk ve şiddet olaylarıyla ilgilenmişti.¹⁴⁰ Ayrıca eyaletin mal defterdarına malî meselelerde yardımcı olmuştu.¹⁴¹ Aralık 1604'te kul mevacibi için Karaman'dan tahsil ettiği 30 yük akçeyi eşkıya tehlikesine karşı İstanbul'a bizzat getirmesi emredilmişti.¹⁴² Neticede Nuh Paşa, kariyerinin erken döneminde olduğu gibi eyaletin mîrî malını tahsil edip başkente irsaliye göndermekte ve sancakları eşkıya tehditlerinden koruyup güveni tesis etmede hizmetlerini sürdürmüştü.¹⁴³ Ömrünün son deminde malî ve askerî tecrübeleri ve meziyetlerini birlikte icra ederek memleketi Karaman'ı düzene sokmaya uğraşan Nuh Paşa, 1605 veya 1606 yılında vefat etmişti.¹⁴⁴

Sonuç

Nuh Paşa'nın Karaman'da başlayıp Karaman'da biten hayatı ve siyasî kariyeri, taşradan başarılarıyla yükselen ve örneklerine rastlanabilecek devlet adamlarının hikayelerine benzer yönleri sahip olmasına rağmen özellikle doğum yeri ve devlet memuriyetine başladığı zamanın siyasî kariyerine etkileri bakımından Nuh'un serencâmı birçok yönden özgün ve zengin yönleri sahiptir. Karaman'da ilmiyeye mensup bir ailede doğan Nuh, medrese eğitimini

139 BOA, KK.d.70, s. 36.

140 BOA, KK.d.70, s. 139.

141 BOA, KK.d.70, s. 235.

142 BOA, A.DVNSMHM.d.75/690.

143 BOA, KK.d.70, s. 97.

144 Topçular Kâtibi, Cigalazâde Sinan Paşa'nın Şafevî seferi sırasında Temmuz 1604'te ordu ile Lârende sahrasına ulaştığında merhum Nuh Efendi'nin sarayları ve çiftliklerinden söz etmişti. Bu tarihte Nuh Paşa'nın hayatta olduğu bilindiğinden Topçular Kâtibi sefer dönüşünde veya notlarını bir araya getirdiği tarihte vefat eden Nuh Paşa'yı anmak istemiş olmalıdır, bkz. *Topçular Kâtibi*, c. I, s. 387. Kendisiyle alakalı en son kaydın 18 Şevval 1018/9 Mart 1605 tarihli olması göz önüne alınarak Nuh Paşa'nın 1605 veya 1606 yılında vefat ettiğini tahmin edebiliriz, bkz. BOA, A.DVNSMHM.d.77/34.

tamamlayıp kaza kadısı olduktan sonra mîrî malın tahsili ve mukataaların teftişi gibi malî meselelerle ilgilenmeye başlamıştı. Bunun sonucunda, dönemin bazı müverrihlerinin eleştirdiği bir şekilde, kaza kadılığından mal defterdarlığına yükselmesini sağlayacak malî meziyet ve tecrübeler kazanmıştı. 1578-1590 yılları arasında süren Safevî seferleri bir taraftan savaş giderleri için devletin nakdî gelire olan ihtiyacı arttırırken, diğer taraftan seferlerin uzamasıyla eyaletlerin iktisadî denetimlerini zayıflatmıştı. Nuh Efendi, hamlık döneminde kazandığı malî tecrübeler sayesinde mal defterdarı olarak iktisadî denetim ve irsaliye gibi eyaletlerden merkeze nakdî gelir göndermeye istikrar kazandırmış; bu sayede mal defterdarları arasında ismini duyurmayı başarmıştı. Birçok mal defterdarları ve baş-defterdarın eyaletlerden merkezî hazineye nakdî gelir göndermeleri için beylerbeyi atandığı bir dönemde Nuh da beylerbeyi ve baş-defterdarlığa terfi etmişti. 1593'de Habsburglara karşı yeni bir savaşın başlaması ise Nuh Paşa'nın yarı emekli bir defterdar iken saygıdeğer komutan paşa olmasının yolunu açmıştı. Karaman'da eşkıyalara karşı mücadeleyle başlayan kalemiyeden seyfiyeye geçiş dönemi, Habsburg serhaddinde yaklaşık dört sene Karaman eyaleti birliklerinin komutanı olarak hizmet etmesiyle itmama ermişti. Malî tecrübelerine askerî beceriler ekleyen Nuh Paşa en son Celâlîler üzerine gönderilen ordunun serdari atanabilmişti. Neticede, Nuh Paşa'nın siyasî hayatı, Osmanlı taşra idaresinde özellikle yerelle ilişkileri güçlü devlet adamlarının askerî, idarî ve iktisadî koşulların da etkisiyle yüksek mevkiiler kazanabildiğine örnek teşkil eder. Devlet kadrolarının şekillenmesinde merkezden yapılan tayinler ve hizipleşmelerin etkisinde gerçekleşen atamalar dışında taşrada sıfırdan inşa edilen kariyerlerin varlığını ve taşranın bazı zamanlarda kendi devlet adamlarını yetiştirmeye ihtiyacı olduğunu göstermiştir.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

A. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.), nr.27, 28, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 39, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 53, 62, 64, 67, 69, 73, 74, 75, 77.

Kâmil Kepeci Tasnifi Defterleri (KK.d.), nr. 70, 242, 244, 249, 251, 253, 254, 262, 320.

Maliyeden Müdevver (MAD.d.), nr. 4972, 18155, 18155.

Muallim Cevdet Tasnifi Belgeleri (C.AS.) 292/12137; (C.ZB.) 28/1361, 29/1434.

İbnülemin Tasnifi Belgeleri (İE.DH.) 5/342, 5/474, 6/254, 6/608, 6/612, 6/617, 7/702, 7/708, 28/2503, 87/6519.

B. Topkapı Sarayı Arşivi

Defter (TSMA.d.), nr. 3686.

2. Kaynak Eserler

Ertaş, Kasım, “Gelibolu’lu Mustafa ‘Âlî’nin Nasihatü’s-Selâfîn İsimli Eserinin Tenkidli Metni”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2008.

Koca Sinan Paşa’nın Telhisleri, haz. Halil Sahillioğlu, İstanbul, IRCICA, 2004.

Mustafa Ali’s Counsel for Sultans of 1581: Edition, Translation, Notes, haz. Andreas Tietze, c. I, Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1979.

Naîmâ Mustafa Efendi, *Târih-i Naîmâ (Ravzatü’l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri’l- Hâfıkayn)*, haz. Mehmed İpşirli, c. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.

Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı Tarihine Âid Belgeler: Telhisler (1597-1607)*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Sağırılı, Abdurrahman, “Mehmed b. Mehmed Er-Rûmî (Edirneli)’nin Nuhbetü’t-Tevârih Ve’l-Ahbâr’ı ve Târih-i Âl-i Osman’ı (Metinler, Tahlilleri)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2000.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmed İpşirli, c. I-II, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1999.

Seyyid Lokmân, *Zübdetü’t-Tevârih: Osmanlı Tarihi (1299-1595), (İnceleme-Tenkitli Metin)*, haz. İbrahim Pazan, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Başkanlığı Yayınları, 2022.

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil), c. I. haz. Ziya Yılmaz, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003.

3. Kitap ve Makaleler

Akar, Faruk, “41 Numaralı Mühimme Defterinin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.987/M.1579-1580) (S. 1-252),” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sakarya, 2021.

Akdağ, Mustafa, *Celâlî İsyancıları (1550-1603)*, Ankara, Ankara Üniversitesi DTFC Yayınları, 1963.

_____, “Celâli İsyânlarından Büyük Kaçgunluk, 1603-1606”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 2, 1964.

Aköz, Alâaddin, “XVI. Asırda Lârende Kazası Hakkında”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 13, 1993.

Aydın, Bilgin - Günalan, Rıfat, “XVI. Yüzyılda Osmanlı Eyalet Defterdarlıklarının Ortaya Çıkışı ve Gelişimi”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 30, 2007.

Emecen, Feridun, “Onbeş Yıl Seferleri Tarihinden Bir Safha: Osmanlı Kaynaklarına Göre 1598 Varad Seferi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 15, 1997.

Erdoğdu, Mehmet Akif, “Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı”, *Osmanlı Araştırmaları*, sayı 12, 1992.

Fleischer, Cornell H., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aydın ve Bürokrat: Tarihçi Mustafa Âli*, çev. Ayla Ortaç, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, 2021.

Gök, İlhan, “III. Murad'ın Devlet Adamlarından Kara Üveys Paşa'nın Hayatı ve Muhallefatı (1591)”, *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt 4, sayı 4, 2022.

Gökbilgin, M. Tayyip, “XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadıların Rolü”, *IV. Türk Tarih Kongresi (10-14 Kasım 1948) Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1952.

_____, “Kara Üveys Paşa'nın Budin Beylerbeyliği 1578-1580”, *Tarih Dergisi*, cilt 2, sayı 3-4, 1952.

Griswold, William J., *Anadolu'da Büyük İsyân, 1591-1611*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.

Gülcan, Ali, *Geçmiş Yüzyılların Karaman Büyükleri ve Şairleri*, Konya, Bifa Şirketler Grubu, 1992.

Gümüşçü, Osman, “XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara, 1997.

Gümüştop, Ahmet - Bıyıklı, Murat, “Vakfiyesi Işığında Karaman Nuh Paşa Camii”, *Karaman Araştırmaları*, haz. Hüseyin Muşmal - Erol Yüksel - Mehmet Ali Kapar, Konya, Palet Yayınları, 2019.

Gürdal, Ekrem, “Karaman Eyaletinde Güherçile Üretimi; 968 Numaralı Güherçiler Tahrir Defterinin Değerlendirilmesi ve Latin Harflerine Çevrilmesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya, 2015.

József, Doberdoi Bánlaky, *A magyar nemzet hadtörténelme*, Budapest, Károly Grill Publishing Company, 1945.

Kar, Serdar, “63 Numaralı Mühimme Defteri (995-996/1587-1588): Özet ve Transkripsiyon”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002.

Kunt, İ. Metin, “Devolution from the Centre to the Periphery: An Overview of Ottoman Provincial Administration”, *The Dynastic Centre and the Provinces: Agents & Interactions*, ed. Jeroen Duindaim, Sabine Dabringhaus, Leiden, Brill, 2014.

_____, *The Sultan's Servants: The Transformation of Ottoman Provincial Government, 1550-1650*, New York, Columbia University Press, 1983.

Kütükoğlu, Bekir, *Osmanlı-İran Siyâsî Münâsebetleri*, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1962.

Ocakaçan, Levent Kaya, “The Reconquest of Ottoman Fiefs: The Karayazıcı Rebellion in Venetian Documents (1598-1602)”, *Journal of Turkish Studies*, sayı 53, 2020.

Önal, Ahmet, “Koca Sinan Paşa'nın Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1520-1596)”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2012.

Özçelik, Emirhan, “Acem Serhaddinde Cafer Paşalar: Tebriz ve Şirvan Eyaletlerinin Muhafazası (1583-1591)”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı 18, 2021.

_____, “Fransa Büyükelçisi Achille de Harlay de Sancy'nin Kaleminden Bir Osmanlı Sadrazamının Hayatı: *Relation de la vie & de la mort de Nassouf Pasha*”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımları*, sayı 21, 2023.

Özvar, Erol, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişme: Diyarbakır'da Hazine Defterdarlığından Voyvodalığa Geçiş”, *IXth International Congress of Economic and Social History of Turkey, Dubrovnik-Croatia 20-23 August 2002*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.

_____, “XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Eyaletinde Hazine Defterdarlığından Tokat Voyvodalığına Geçiş”, *XIII. Tarih Kongresi Ankara, 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt, III. Kısım*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.

Sahillioğlu, Halil, “III. Murad Dönemine Ait 1582-83 (Hicrî 990) Tarihli Bütçe”, *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler II*, haz. Mehmet Genç, Erol Özvar, İstanbul, Osmanlı Bankası ve Arşiv ve Araştırma Merkezi, 2006.

Tezcan, Baki, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010.

Yıldırım, Filiz, “1141 Numaralı ve 1593-1595 Tarihli Tahvîl Defteri (Transkripsiyon-Değerlendirme-Dizin)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi, Elâzığ, 2010.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

